

Oliy ta'lim to'liq modernizatsiya qilinadi

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri Inomjon Majidov bilan suhbat

3-bet

Yoshlarga berilayotgan labirint ichidagi imkoniyatlar

Nima uchun bepul tashkil etilishi belgilab qo'yilgan Yoshlar markazi bir yildan keyin PULLIKKA o'tib ketdi?

7-bet

Turon davlatining buyuk quyoshi

yoxud Amir Temurning unvonlari haqida nimalarni bilamiz?

8-9-betlar

Kuch — bilim va tafakkurda

Marifat

1931-yildan chiqa boshlagan • e-mail: info@marifat.uz • 2020-yil 29-iyul, chorshanba № 26 (9299)

Xalq ziyolilari gazetasi

Kim "zo'r": repetitormi yoki maktab o'qituvchisi?...

Keyingi paytlarda ijtimoiy tarmoqlarda repetitor va o'qituvchilar haqida turli xil fikr va mulohazalar bildirilmoqda. "Nima sababdan repetitor ta'lim bergan o'quvchilarning asosiy qismi OTMga o'qishga kiradi, ammo maktab bitiruvchilari esa bunday emas?..." kabi savollar beriladi, fikrlar bildiriladi, tanqidlar qilinadi, nimalardir o'ylab topiladi...

5-bet

Bizni internetda ham kuzating!

www.marifat.uz

/marifat.uz

@marifatziyo

Ushbu sonda
matematika, kimyo, tarix va fizika
fanlaridan test namunalari nashr
qilinmoqda!

Obuna bo'lishni unutmang!

*O'qituvchi
nimani
o'ylaydi?*

Karantinda hammamiz uydamiz. Nevaramga televizorda beriladigan multfilmlarni tanlab, keyin ko'rishga ruxsat beradigan bo'ldim. Avvallari bunga ko'pam e'tibor bermagan ekanman. Telekanallarda namoyish etiladigan multfilmlarning deyarli barchasi xorijniki. To'g'ri, tarbiyaga yo'g'rilgan, bolalar sevib tomosha qiladigan xorij multfilmlari ham bor. Ammo aksariyatining mazmuni bahstlab. Voqealar noaniq, qahramonlar beo'xshov, ranglar nomutanosib, maqsad va mohiyat uyg'unligi yo'q, mavhumlik yuqori darajada! Savol tug'iladi: nega teleekranlarda o'zbekona tarbiyaga yo'g'rilgan, insoniy fazilatlar, milliy qadriyatlar, urf-odatlar, vatanparvarlikni targ'ib etadigan multfilmlar kam? Mazmunan sayoz xorij multfilmlarini ko'rib ulg'aygan yoshlarda Vatan tuyg'usi, milliy dunyoqarash, milliy tarbiya qay darajada shakllanadi? Maktabgacha ta'lim vazirligi bu kabi masalalarga ham e'tibor berishi kerak!

Gulchehra ASHUROVA

Maktablarda chet tillarni o'rganish uchun alohida imkoniyatlar yaratilgan: guruhga bo'lish, texnik jihozlar, ajratilgan soat. Bu yaxshi albatta, chunki chet tillar orqali yoshlarga dunyo eshiklari ochiladi. Biroq chet tillarga kuchli e'tibor berilsa-da, bitiruvchining shu tillardan hosil bo'lgan oddiy muloqot lug'ati o'ta kambag'al. Vaholanki, o'quvchi 2-11-sinfga cha til o'rganadi. Onlayn maktab dasturi asosida ingliz, rus tili fanidan darslar to'liq shu tillarda olib borildi. Maktabda esa bu fanlar o'zbek tilida o'tilardi. Guruhga bo'linsa ham, kichik sinfdan yuqoriga o'tsa ham asosan ona tilida dars o'tiladi. Chet tillarda olib borilgan teledarslarni o'quvchilarning necha foizi o'zlashtirdi, to'g'rirog'i, tushundi? 10 ?, 20 ? 30 ? Yoki undan ko'p? Bu borada ham chuqurroq o'ylab ko'rish kerak, menimcha.

Dildor NURMUHAMMEDOVA

«Aqli maktab» dasturi maktablarda inson kapitalini rivojlantiradi

Innovatsion rivojlanish vazirligi tashabbusi bilan Farg'ona shahridagi 10 ta maktabda, jumladan 13-maktabda ham sun'iy tafakkur imkoniyatlari asosida ishlaydigan «Aqli maktab» dasturi joriy etildi.

Ta'kidlash lozimki, tanlangan 10 ta maktabni kerakli jihozlar va moddiy-texnika bazasi bilan ta'minlash maqsadida Innovatsion rivojlanish vazirligi tomonidan maktablar simsiz (WiFi routerlar orqali) tarmoqqa to'liq ulandi.

Buning natijasida, 10 ta maktabning har bir sinfonasida o'qituvchilar dasturiy loyihaning mobil ilovasi yoki internet brauzeri orqali dasturdan uzluksiz va samarali foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

«Aqli maktab» dasturi maktablardagi bir qancha qog'ozda yuritiladigan hujjatlarini, jurnal va kundaliklarni elektron shaklga o'tkazish orqali maktab direktori, direktor o'rinbosari, o'qituvchilar va boshqa ishchi xodimlar ishlarini avtomatlashtirish uchun xizmat qiladi. Bu esa qog'ozbozlikka sarf bo'ladigan vaqtini tejash hisobiga direktorlarning o'z jamoasidagi o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga e'tiborni oshirishi, o'qituvchilarning ko'proq o'z ustida ishlashiga imkoniyat yaratadi.

«Aqli maktab» dasturiy ta'minoti o'qituvchilarning barcha fanlardan egallagan bilim darajasi va sifatini solishtirish, ta'lim tizimidagi bo'shliq va uzilishlarni aniqlash bilan birga, maktablarda barcha fanlar bo'yicha berilayotgan ta'lim sifati, o'quv jarayoni, ta'lim muassasasining imkoniyatlari, o'qituvchilar salohiyati kabi omillarni o'rganadi hamda o'qituvchilarning intellektual rivojlanishi bilan birga yoshiga qarab jismoniy rivojlanishi va jismoniy tayyorgarligini tahlil qilib boradi. Shuningdek, dastur maktab, o'quvchi va ota-ona uchligini birlashtiradi hamda sun'iy tafakkur yordamidagi tahlil usullari orqali ta'lim sifati, samaradorligi, baholash tizimi shaffofligi va boshqa ko'rsatkichlarni tahlil qilish imkonini yaratadi.

Mazkur tahlillar maktablarda fanlarning to'liq va sifatli o'zlashtirilishini ta'minlash maqsadida qiyin o'zlashtirilayotgan mavzularni hamda darslarga faol ishtirok et-

mayotgan, o'zlashtirishi past o'quvchilarni individual tarzda aniqlab beradi.

Natijada ta'lim tizimidagi har bir fan mavzulari va har bir o'quvchi kesimida bo'shliqlar aniqlanib, aynan o'quvchilar qiyin o'zlashtirilayotgan mavzular bo'yicha hamda o'zlashtirishga qiyinalayotgan o'quvchilar bilan individual tarzda ishlash orqali bo'shliqlarni bartaraf etish mumkin bo'ladi.

Bugungi kunda maktabimizda 2019/2020-o'quv yili uchun dasturga kiritilgan ma'lumotlarga asosan «Aqli maktab» dasturining sun'iy tafakkur imkoniyatlari orqali quyidagi tahliliy ma'lumotlar olindi:

1. O'zlashtirish qiyin bo'lgan mavzular hisoboti.

2. Faol o'quvchilar hisoboti.

3. O'quvchilarning jismoniy rivojlanish darajasini monitoring qilish.

4. Har bir o'quvchi, sinf, fan bo'yicha o'zlashtirish holatining grafik ko'rinishdagi ma'lumoti.

5. O'zlashtirishi past o'quvchilarning alohida hisoboti.

6. O'quvchilarning muayyan fanlardan qobiliyatini aniqlash.

Ushbu tahliliy ma'lumotlar asosida ta'lim tizimidagi bo'shliqlarni aniqlashimiz va ularni bartaraf etishimiz mumkin bo'ladi.

«Aqli maktab» dasturi o'qituvchilarning ta'lim berish salohiyatiga ham baho bera olishi har bir o'qituvchi o'z ustida muntazam ravishda ishlashi va ta'lim berish ko'nikmalarini oshirib borishlarini taqozo etadi.

«Aqli maktab» dasturiy loyihasining quyidagi qo'shimcha afzalliklarini ham ta'kidlab o'tish lozim:

1. Dastur doirasida ota-ona uchun va o'qituvchilar uchun mobil ilova ishlab chiqilgan bo'lib, mazkur tizim ota-onalarga farzandlarining kundalik olayotgan baholari, qaysi fanlarga qatnashmayotgani va qaysi fanlarga o'zlashtirishi pasaygani haqida ogohlantirib boradi. Shuningdek, ota-ona mobil ilova

orqali fan o'qituvchilari va sinf rahbari bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qila oladi.

2. Elektron jurnalni belgilab olingan istalgan vaqt oralig'ida ko'rish imkoniyati mavjud. Shu bilan birga dastur elektron jurnalda umuman baholamayotgan o'quvchilar to'g'risida o'qituvchilarga ma'lum qiladi (qizil rangda) va bu o'quvchilar ta'lim jarayoniga to'liq qamrab olinishini ta'minlaydi.

3. Uy vazifalarini boshqarish modulida uyga vazifalarni berish, fayllar qo'shish va bajarilishini nazorat qilish imkoniyati mavjud hamda bir mavzuga bir necha topshiriq berish va ularni alohida baholab, bajarilishini nazorat qilish imkoniyati mavjud.

4. Elektron kundalikda ota-onalar farzandlarining baholarini kuzatib borishi va farzandlariga berilgan uyga vazifalarni bajaragan yoki bajarmaganligini kuzatib borishi bilan birga quyidagi qo'shimcha imkoniyatlari mavjud:

— farzandlarining o'zlashtirish jarayonlarini tahliliy ma'lumotlar asosida (grafik ko'rinishda) kuzatish;

— bola qaysidir fandan darslarga qatnashmayotgan bo'lsa yoki past baho olayotgan bo'lsa tizim ota-ona uchun mazkur holatlarni sun'iy tafakkur orqali tahlil qiladi va ota-onaga maslahat tariqasida o'zining tavsiyalarini berib boradi.

5. Dars jadvalida quyidagi afzalliklar mavjud:

— Kiritilgan dars taqsimotlariga muvofiq fanlar tanlansa, dars jadvali avtomatik ravishda tayyorlanadi;

— dars jadvali fanlarning murakkablik darajasiga ko'ra hafta kunlariga qo'yilishiga yordam beradi va bu o'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi;

— dastur dars jadvalini shakllantirishda belgilangan bayram kunlari va ta'tillarni avtomatik tarzda inobatga oladi.

6. Dasturda o'qituvchilarning dars soatlaridan bo'sh vaqtlarini samarali taqsimlashlari uchun boshqaruvchi rejalashtirish modulidan foydalanib, o'qituvchilar o'zlarining ustida ishlashi, ta'lim berish uslublarini takomillashtirishlari mumkin bo'ladi.

Shuningdek, bugungi kunda «Aqli maktab» dasturiga onlayn videodarslardan va ta'lim tizimiga kerakli elektron ma'lumotlardan foydalanish maqsadida internetda mavjud guruh va kanallarni integratsiya qilish imkoniyati ham yaratilgan bo'lib, bu pandemiya sharoitida masofadan ta'lim olish imkoniyatlarini oshiradi.

«Aqli maktab» dasturi orqali o'quvchilarning darslarni o'zlashtirish ahvoli to'g'risida ota-ona va o'qituvchilarning xabar etib borilishi pandemiya davrida ta'lim sifatini nazorat qilish va bo'shliqlarni bartaraf etish imkoniyatini beradi.

«Aqli maktab» dasturining sun'iy tafakkur yordamida amalga oshiradigan tahliliy ma'lumotlari nafaqat Farg'ona shahridagi tanlangan 10 ta maktabda, balki barcha ta'lim maskanlarida o'quvchilarning jismoniy va intellektual rivojlanishlarini samarali boshqaradigan juda muhim va istiqbolli loyiha deb hisoblayman.

Shuningdek, ta'lim sifatini nazorat qilish va oshirishga xizmat qiladigan «Aqli maktab» dasturi mamlakatimizda inson kapitalini maktab davridan rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Erkinov G'ANIYEVA,
Farg'ona shahridagi
13-maktab direktori

Xalqimiz hayotida unutilmas tarixiy voqea — O'zbekiston Respublikasining Mustaqillik deklaratsiyasi qabul qilinganligiga (1990-yil 20-iyun) 30 yildan oshdi. Uning tarixiy ahamiyati shundaki, O'zbekistonning davlat mustaqilligi e'lon qilinishida huquqiy asos yaratib berdi. Mustaqillik azaldan ilgari chanqoq o'zbek xalqi hayotida katta o'zgarishlar yasadi. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining 1992-yil 28-fevraldagi Farmoni bilan respublikamiz hududlarida faoliyat ko'rsatayotgan institutlar negizida 7 ta davlat universiteti, 6 ta institut va 10 ta oliy o'quv yurtlarining filiallari, birdaniga 23 ta oliy ta'lim muassasasi tashkil etildi.

Mustaqillik bayrami tobora yaqinlashayotgan kezlarda O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri Inomjon MAJIDOV bilan suhbatlashdik.

— O'zbekiston Respublikasining Mustaqillik deklaratsiyasi xalqimizning tarixiy taraqqiyot tamoyillariga tayangan holda ishlab chiqildi. Unda o'zbek xalqining davlatchilik tarixi, davlat qurilishidagi tarixiy tajribasi va asrlar davomida tarkib topgan boy an'analariga tayanildi, — deydi Inomjon Majidov. — Umumbashariy qadriyatlarga va demokratiya prinsiplariga asoslangan mustaqil O'zbekiston davlati barpo etildi.

Mustaqillikning o'tgan davri mobaynida O'zbekiston o'z Konstitutsiyasi asosida fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, farovon hayot kechirishlarini ta'minlash borasida murakkab va mashqatli yo'lni bosib o'tdi. Oliy ta'lim tizimi ham xalqaro tajribalarni o'rganish, milliy xususiyatlar va ichki imkoniyatlarni hisobga olgan holda rivojlantirdi.

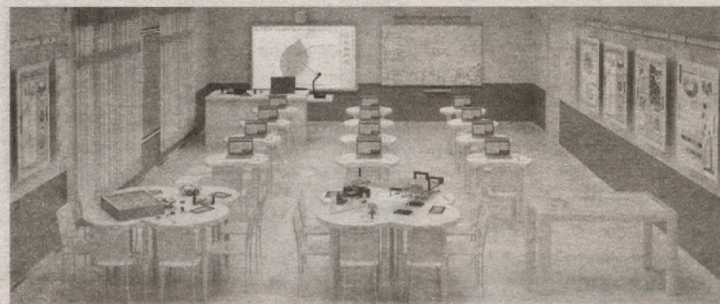
Umuman olganda, 90-yillar boshida O'zbekiston Respublikasida 42 ta oliy ta'lim muassasasi faoliyat olib borgan bo'lsa, 2017-yilda mamlakatimizda 59 ta, hududlarda ularning 13 filiali, hamkorlikda tashkil etilgan 7 ta xorijiy oliy ta'lim muassasasi filiali faoliyat ko'rsatdi. Bakalavriat yo'nalishlarida 260 mingdan ziyod, magistratura 10 mingga yaqin talaba tahsil ola boshladi. Ulariga 22 mingdan ziyod professor-o'qituvchilar ta'lim berdi.

2002-yili Buyuk Britaniyaning Xalqaro Vestminster va G.V. Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universitetlarining, 2006-yili M.V. Lomonosov nomidagi Moskva davlat universitetining Toshkent shahridagi filiali, 2007-yili I.M. Gubkin nomidagi Rossiya davlat neft va gaz universiteti, 2008-yili Singapur menajmerntni rivojlantirish instituti, 2009-yili Italiyaning Turin politexnika va 2014-yili Janubiy Koreyaning Inha universitetlarining filiallari ochildi.

2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi asosida oliy ta'lim tizimida amalga oshirilgan tub islohotlar natijasida oliy ta'lim yangi bosqichga ko'tarildi. Hozirgi kunda respublikamizda faoliyat olib borayotgan oliy ta'lim muassasalari soni 119 taga yetdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi Farmoni bilan tasdiqlangan «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi»da yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrab olishni kengaytirish, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirish maqsadida oliy ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari, nufuzli xorijiy oliy ta'lim muassasalari filiallari faoliyatini tashkil etish belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015-yil 12-iyundagi «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoniga asosan 15 ta yetakchi oliy ta'lim muassasalari tayanch oliy o'quv yurtlari sifatida belgilandi. Tarmoq va mintaq-

So'nggi uch yilda respublika oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyati 32,7 foizdan 37,15 foizga ortishiga erishildi.

Oliy ta'lim to'liq modernizatsiya qilinadi

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri Inomjon MAJIDOV bilan suhbat

viy markazlar tashkil etilganidan so'ng, uch yil ichida jami 20 475 nafar professor-o'qituvchi qayta tayyorlashdan o'tkazildi.

— **Oliy ta'lim tizimini ilmiy-tadqiqot ishlarisiz tassavur etish mushkul. Ilmiy faoliyatni rivojlantirishda ta'lim muassasalarining samaradorligini oshirish borasidagi ishlar haqida to'xtalsangiz.**

— Hozir mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarida jami 28 486 nafar professor-o'qituvchilar faoliyat olib boradi. Ulardan 2 241 nafar fan doktori (DSc), 8 344 nafar fan nomzodi (PhD), ilmiy salohiyat ko'rsatkichi esa 37,15 foizni tashkil qiladi. So'nggi uch yilda respublika oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyati 32,7 foizdan 37,15 foizga ortishiga erishildi.

Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining "Oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni maqsadli tayyorlash tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi 2019-yil 19-iyuldagi Qaroriga muvofiq joriy yildan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlarni maqsadli tayyorlash tartibi joriy etildi hamda stajyor-tadqiqotchilik instituti faoliyati yo'lga qo'yildi.

Bugungi kunda respublikamizda jami — 2 794 nafar doktorant, shundan, 2 643 nafar tayanch doktorant (PhD), 151 nafar doktorant (DSc) hamda 3 662 nafar mustaqil izlanuvchi, shundan, 3 357 nafar mustaqil izlanuvchi (PhD), 305 nafar mustaqil izlanuvchi (DSc) hamda 200 nafar stajyor tadqiqotchilar ilmiy-tadqiqot ishlarini olib bormoqda.

Oliy ta'lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida 2017-yilda 343 nafar (shundan 122 nafar DSc, 221 nafar PhD), 2018-yilda 841 nafar (shundan 196 nafar DSc, 645 nafar PhD), 2019-yilda 1 056 nafar (shundan 153 nafar DSc, 903 nafar PhD) talabgorlar ilmiy ishlarini himoya qildi. Natijada o'tgan yil yakunlari bo'yicha oliy ta'lim muassasalarida doktorantura bitiruvchilarning dissertatsiyalarni o'z mudatida himoya qilish ko'rsatkichi 59,8 foizgacha oshirildi. Oliy ta'lim muassasalarida o'tgan yilda doktorantlarning o'z vaqtida himoyalari ko'rsatkichini oshirish maqsadida 43 ta oliy ta'lim muassasasida "Doktorantlar maktabi" tashkil etildi.

Quvonarlisi, mamlakat oliy ta'lim muassasalarida 2018–2020-yillarda Scopus xalqaro ilmiy-texnik ma'lumotlar bazasida indeksatsiyalangan ilmiy jurnallarda 3 403 ta maqola chop etildi. 2020-yil birinchi yarim yilda 1 679 ta maqola nashr etildi. Oxirgi ikki yilda maqolalar soni 8 barobar oshdi.

Bu natijaga eng katta hissa qo'shgan oliy ta'lim muassasalarida O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent davlat texnika universiteti, Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti, Samarqand davlat universiteti va Toshkent tibbiyot akademiyasini alohida ta'kidlash joiz.

Dastur doirasida o'tgan yili 25 nafar olim va ilmiy tadqiqotchilar "Eng yuqori reytingga ega bo'lgan uchlik", "Qishloq xo'jaligi fanlari", "Texnika fanlari", "Gumanitar fanlar", "Tibbiyot fanlari", "Tabiiy fanlar, ijtimoiy fanlar", "Yilning eng yaxshi ayol tadqiqotchisi" va "Yilning eng yaxshi muallifi" nominatsiyalari bo'yicha taqdirlandi.

Xalqaro Quacquarelli Symonds (QS), Times Higher Education (THE) bilan birgalikda oliy ta'lim muassasalarini reytingini oshirish bo'yicha hamkorlikdagi ishlar amalga oshirildi. Natijada ilk bor QS (Quacquarelli Symonds World University Rankings) xalqaro reytingida Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti 301–350-o'rinni, TNE (Times Nigher Education) xalqaro reytingi ro'yxatida O'zbekiston Milliy universiteti 601-, Toshkent tibbiyot akademiyasi 301–400, Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti 201-o'rinni egalladi.

Oliy ta'lim muassasalarida 2019-yilda qiymati 783,7 million so'mga teng bo'lgan 212 ta startap loyihalar bajarildi. Mazkur loyihalarni amalga oshirish doirasida 205 ta yangi ish o'rni yaratildi. 5,4 milliard so'mlik sof foyda olishga erishildi. Joriy yilda esa qiymati 6,47 milliard so'm bo'lgan 21 ta startap loyihalari bajarilm-oqda.

Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 19-iyuldagi "Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti huzurida Biokimyo va biofizika ilmiy-tadqiqot institutini tashkil etish to'g'risida"gi qaroriga muvofiq, Biokimyo va biofizika ilmiy-tadqiqot institutining tashkiliy tuzilmasida 8 ta ilmiy-tadqiqot laboratoriya tashkil etildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-maydagi "Iqtisodiyot tarmoqlari va sohalariga innovatsiyalarni joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga muvofiq oliy ta'lim muassasalarida hozirgi kunda innovatsion jamg'arma va ilmiy-innovatsion ishlarni tijoratlashtirish bo'limlarining faoliyati yo'lga qo'yildi.

— **Oliy ta'lim tizimiga axborot texnologiyalari joriy etilishi qanday holatda?**

— O'zbekiston Respublikasida "Elektron ta'lim" Milliy tarmog'ini tashkil etish to'g'risida"gi Qaror bilan Markaziy Osiyoda yagona hisoblangan "Elektron ta'lim" milliy tarmog'i tashkil etildi. Tarmoq infrastrukturasi to'liq shakllantirildi. Axborot-resurs markazlarining "ARMAT" avtomatlashtirilgan axborot tizimi joriy etildi.

Xabaringiz bor, pandemiya sharoitida talabalarining bilim olishi uzluksizligini ta'minlash maqsadida joriy yilning 1-aprelidan barcha oliy o'quv yurtlarida masofaviy ta'lim joriy etildi. Bunda talabalarining bilim olish darajasini ma-

sifadan turib qo'llab-quvvatlash maqsadida TAS-IX tarmog'ida <https://tube.edu.uz>, dist.edu.uz portallari hamda telegram ijtimoiy tarmog'ida videodarslardan iborat maxsus [@edu.uz](https://edu.uz) online kanali ishga tushirildi.

Videoportalga mamlakatimizdagi oliy ta'lim muassasalarining eng malakali professor-o'qituvchilari tomonidan yaratilgan videodarslarning muntazam joylashtirib borilishi yo'lga qo'yildi va ulardan bepul foydalanish imkonini taqdim etildi. Ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklar o'quv rejalariga asosida joriy semestrda fanlarning dasturlari bo'yicha 7 398 ta fundan 5000 tasini ta'lim resurslari yaratildi va har bir oliy ta'lim muassasasining masofaviy o'qitish platformalariga joylashtirildi.

Shuningdek, barcha oliy ta'lim muassasalarining masofaviy o'qitish platformalari vazirlikning yagona portaliga birlashtirilishi natijasida bir oliy ta'lim muassasasining talabasi boshqa oliy ta'lim muassasasi o'qituvchisining o'quv materiallaridan foydalanish imkoniyati yaratildi.

Talabalarining bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish va kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish maqsadida vazirlik portali tarkibida audiokitoblarni elektron kutubxona sifatida <https://audiobook.edu.uz> portali ishga tushirildi.

— **O'zbekiston Respublikasining yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish, ularni ma'naviy barkamol, ruhan mustahkam, keng dunyoqarashga ega shaxslar sifatida tarbiyalash borasida amalga oshirilayotgan ishlar xususida to'xtalsangiz.**

— Oliy ta'lim muassasalaridagi ma'naviy-axloqiy tarbiya yo'nalishidagi faoliyatni Prezidentimizning 5 muhim tashabbusi doirasida amalga oshirish tartibi joriy etildi. O'tgan yildan boshlab "Ma'rifati yoshlar — yurt tayanchi" shiori ostida talabalar festivalini o'tkazib borish an'ana aylandi. Joriy yil iyun oyida o'tkazilgan onlayn festivalda 7 nomdagi tadbirlarga 76 135 nafar talaba qamrab olindi.

Respublika oliy ta'lim muassasalarining talabalar turar joylarida 450 ta xona ajratilib, ularda san'at va musiqa, fitnes, axborot texnologiyalari va internetdan foydalanish xonasi shakllantirildi.

Bugungi kunga qadar oliy ta'lim muassasalarida 100 ga yaqin sport klubi tashkil etilib, 70 tasi to'liq ro'yxatdan o'tkazildi hamda ularni saqlash va moliyalashtirish oliy ta'lim muassasalarining to'lov-kontrakt asosida o'qitishdan tushadigan mablag'lari hisobidan amalga oshirilishi belgilab berildi.

Joriy yilda 15 ta oliy ta'lim muassasasida "5 tashabbus markazi" barpo etilib, hunarmandchilik maydonchalari tashkil etilmogda. Shuningdek, oliy ta'lim tizimining barcha bo'g'inlarida talabalar o'zini o'zi boshqarish organi — Talabalar kengashi hamda Talabalar ilmiy jamoalari faoliyati yo'lga qo'yilmogda.

— **Oliy ta'lim muassasalarining zamonaviy o'quv va uslubiy adabiyotlar bilan ta'minlanishi borasida nima ishlar qilinmogda?**

— Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim muassasalarini o'quv adabiyotlari bilan ta'minlash to'g'risida" 2018-yil 10-oktabrdagi qarori asosida oliy ta'lim muassasalarini ilmiy kengashidan o'tgan o'quv adabiyot (qo'lyozma)larini nashrga tavsiya etish borasida yaxshi tajriba to'plandi. Bu esa, birinchi, korruptsiyaning oldini olish, shaffoflikni ta'minlashda mualliflarga qulaylik yaratdi. Hududlardagi OTMlardan vazirlikka kelib-ketish ovoragarchiliklariga chek qo'ydi. Shu kunga qadar 1 550 taqdimot nomdagi o'quv adabiyot (qo'lyozma) lari qabul qilindi hamda ekspertiza xulosasini olish uchun o'quv-uslubiy birlashmalarga yuborildi.

Ikkinchidan, ijobiy xulosa olgan jami 605 nomdagi o'quv adabiyotlariga guvohnoma berildi. 19-iyun kuni ana shu o'quv adabiyotlarning aksariyati Muvofiqlashtiruvchi kengash muhokamasidan o'tkazildi.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarini ARMLarining umumiy fondini 4 758 992 nomdagi o'quv va ilmiy adabiyotlar tashkil etadi. Joriy yilning II choragi holatiga ko'ra o'quv va ilmiy adabiyotlarning 1 237 338 nomdagi elektron shaklda bazasi shakllantirildi.

Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim tizimi uchun chet el o'quv va ilmiy adabiyotlarini xarid qilish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida" 2016-yil 24-maydagi qaroriga muvofiq jami 2 650 nomdagi o'quv va ilmiy adabiyotlar ro'yxati shakllantirildi. Hozirgi kunga qadar 2 076 nomdagi xorijiy o'quv va ilmiy adabiyotlar O'zbekistonga olib kelindi hamda foydalanish uchun Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasiga joylashtirildi.

— **O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasining mohiyati va istiqbolida tizim oldida turgan dolzarb vazifalar haqidagi fikringiz?**

— O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlari belgilandi. Oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirishga e'tibor qaratilmogda.

Buning uchun, avvalo, oliy ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratishdan iborat muhim vazifalarni belgilab olganmiz. Masalan, O'zbekiston Milliy universiteti va Samarqand davlat universitetini mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarining flagmaniga aylantirish ustida ish olib borilmogda.

Respublikadagi kamida 10 ta oliy ta'lim muassasasini xalqaro e'tirof etilgan tashkilotlar (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Nigher Education yoki Academic Ranking of World Universities) reytingining birinchi 1000 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalarini ro'yxatiga, shu jumladan, O'zbekiston Milliy universiteti va Samarqand davlat universitetini birinchi 500 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalarini ro'yxatiga kiritish borasida dastlabki natijalar qo'lga kiritildi.

Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazishga qaratilgan ishlar boshlab yuborildi. Joriy o'quv yilidan 33 ta OTM ushbu tizimga o'tkazildi.

Oliy ta'lim muassasalarida professor-o'qituvchilari, ilmiy izlanuvchilari, doktorantlari, bakalavriat va magistratura talabalarining yuqori impact-faktorga ega nufuzli xalqaro ilmiy jurnallarda maqolalar chop etishi, maqolalarga iqtiboslik ko'rsatkichlari oshishi, shuningdek, o'zimizdagi ilmiy jurnallarning xalqaro ilmiy-texnik ma'lumotlar bazasiga bosqichma-bosqich kiritilishini ta'minlashga erishishimiz lozim.

Ayniqsa, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari, shu jumladan imkoniyati cheklangan shaxslarning oliy ta'lim bilan qamrovi darajasini oshirish, ular uchun infratuzilmaga oid sharoitlarni yaxshilash borasidagi dastlabki natijalarimiz quvonarli. Jumladan, oliy ta'lim muassasalariga kirishda ayrim toifadagi yoshlarimiz uchun berilgan imtiyozlar soni o'tgan yilda 5 ta bo'lgan bo'lsa, joriy yilda 7 toifadagi yoshlarga to'liq davlat granti asosida imtiyozlar berilmogda.

Harbiy xizmatchilar va ichki ishlar organlari xodimlarining farzandlariga ijodiy imtihonlar mavjud ta'lim yo'nalishlariga kirishda tavsiyanomadan foydalanish imkoniyati berildi. Sport sohasining yuqori malakali kadrlarga bo'lgan talabini qondirish maqsadida "Sport faoliyati" ta'lim yo'nalishi bo'yicha o'qish muddati 4 yildan 3 yilga qisqartirildi.

Ma'murjon QIYOMOV
suhbatlashdi.

"Bandicam" dasturini bilasizmi?

Biz, informatika fani o'qituvchilari, o'quvchilarning AKT bo'yicha bilimini boyitish, mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirish uchun "Bandicam" dasturidan foydalanib videodarslar tayyorlasak, zamón talablariga javob bera olamiz. Shunda yoshlar texnika asrida hech qiynalmasdan o'z yo'llarini topishiga zamin yaratgan bo'lamiz. Barcha informatika o'qituvchilariga "Bandicam" dasturidan foydalanib videodarslar tayyorlashni tavsiya qilaman.

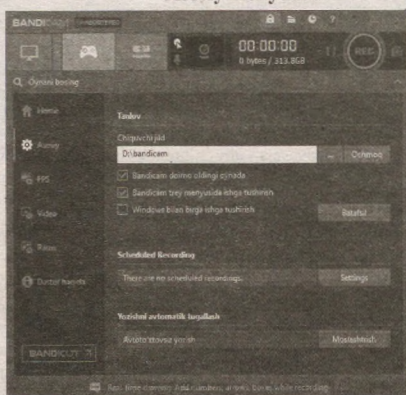
Avvalo, ushbu dasturni ishga tushiramiz.

"Bandicam" dasturida asosan 6 ta menu mavjud:

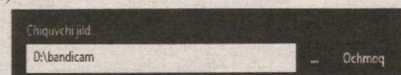
1. Home.
2. Asosiy menu.
3. FPS.
4. Video.
5. Rasm.
6. Dastur haqida.

Biz ko'proq "Asosiy" va "Video" menyularida ishlaymiz.

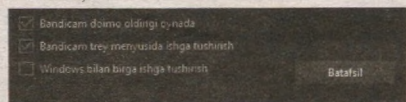
Asosiy menyuda:

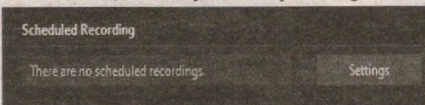
— **birinchi**, olingan videoni saqlash joyi ko'rsatiladi;

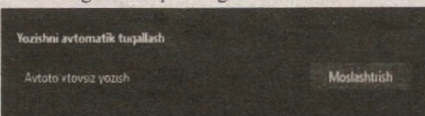
— **ikkinchi**, dasturning holati, startda turish holati va Windows bilan ishga tushirilish holatini belgilashimiz mumkin;

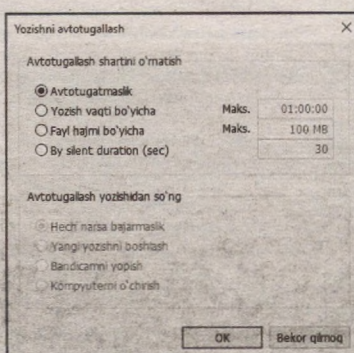
— **uchinchi**, videoni yozish vaqtlari belgilanadi;

— **to'rtinchi**, yozishni avtomatik tugallashni moslashtirish tugmasi orqali belgilashimiz mumkin.

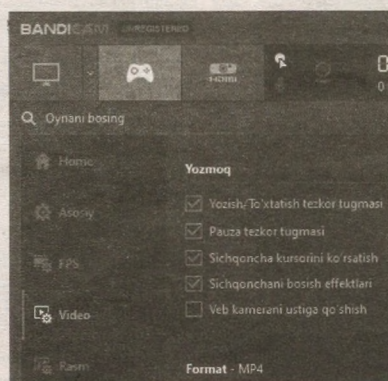

Moslashtirish tugmasi bosilganda quyidagi oyna hosil bo'ladi.

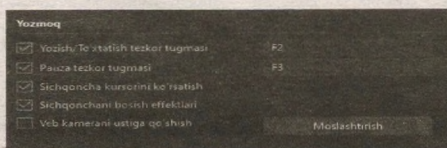

Bu yerda yozish vaqti, fayl hajmi, yozishdan keyingi holatlar haqida moslashtirishlar qilishimiz mumkin.

Video menyusida:

Birinchi, yozish tugmalarini sozlaymiz;

bunda:

— yozish va to'xtatish tugmasi (bu dasturga kirib o'tirmasdan to'g'ridan to'g'ri belgilangan tugma yordamida bajarishimizga yordam beradi);

— to'xtatish tugmasi (bu bizga dasturga kirib o'tirmasdan, to'g'ridan to'g'ri belgilangan tugma yordamida bajarishimizga yordam beradi);

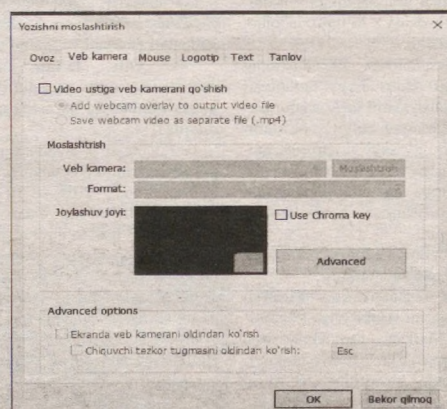
— videoga olayotgan paytda sichqoncha kursorini ko'rsatish yoki ko'rsatmasligini moslashtirishimiz mumkin;

— sichqoncha tugmasini bosgandagi natijani ko'rsatish yoki ko'rsatmasligi belgilanadi;

— veb kamerani ustiga qo'shishimiz mumkin. Buning uchun biz

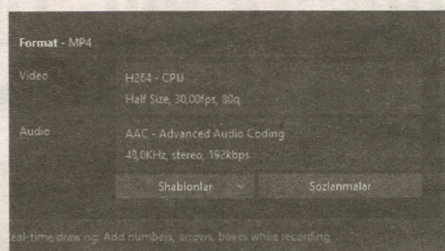

moslashtirish tugmasini bosamiz va shu orqali

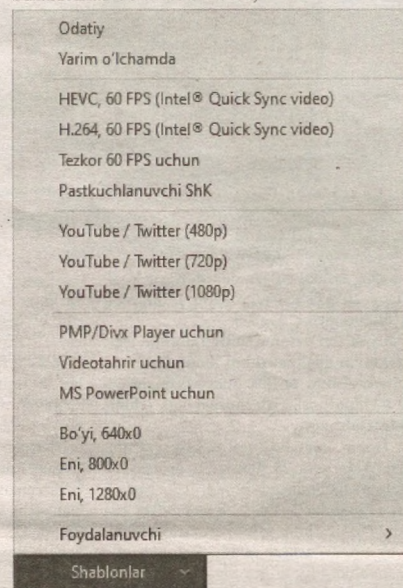
ovoz, veb kamera, mouse, logotip, text, tanlov menyularidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Ikkinchi, video va audio formatlarini moslashtirishimiz mumkin.

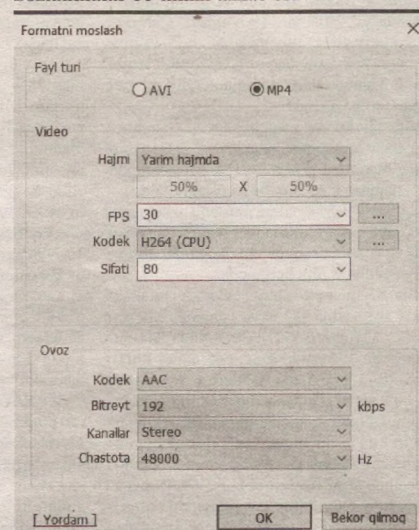
Bu yerda video va audiolar haqida ma'lumotlar, pastida esa **Shablon** va **Sozlanmalar** bo'limlari mavjud.

Shablonlar bo'limini tanlab,

o'zimizga kerakli buyruqni beramiz.

Sozlanmalar bo'limini tanlab esa

video formatini sozlaymiz, kerakli hajmni belgilaymiz.

Ko'rib turganingizdek, bu dastur oddiy va qulay. Bundan foydalanib, mashg'ulotlarimizni videoga olib, dars paytlari foydalanishimiz mumkin. Qolaversa, boshqa paytlar ham bilim va tajriba almashish maqsadida foydalanishga zamin yaratadi. Darslarda MS Power Point dasturidan foydalanib taqdimot yaratib qolmasdan, videodarsliklarni ko'paytirsak, bu o'quvchilar uchun ham qiziqarli, ham oson bo'lishiga shubha yo'q.

Hamidjon YUSUPOV,
Xonqa tumanidagi
1-maktabning informatika fani
o'qituvchisi

Bu haqiqat: o'quvchining darsda to'satdan bergan savoliga javob bera olgan o'qituvchi bor, javob bera olmagan o'qituvchi bor.

Kim "zo'r": repetitormi yoki maktab o'qituvchisi?...

Har bir davlatning ravnaqi, salohiyati, qudrati uning o'timishi, buguni va ertasiga bog'liq bo'ladi.

O'tmishdan murod: milliy qadriyatlar, an'analar, urf-odatlar va h.k.larni bilish, o'rganish;

Bugunning murodi: ularning jamiyat a'zolarining ijtimoiy hayotidagi aksi, o'rni;

Ertadan murod: ularning kelajak avlod uchun ahamiyati, o'rni.

Bularning barchasi — bugunning yoshlari, ularga ta'lim beruvchilar, ta'lim manbalari va hokazolarga bevosita va bilvosita bog'liqdir.

Zamon tezkor va shiddat bilan rivojlanmoqda. Ayni damda siz va bizga mo'jiza bo'lgan, hayratga solgan yangilik, ma'lum vaqtdan so'ng o'z qadriini yo'qotadi...

Yaratilayotgan "mo'jizalar" qay ko'rinishda, shaklda yoki hajmda bo'lmasin ularning asosida *ilm* yotadi.

Mamlakatning kuch-qudrati ziyolilar sinfiga, ularning salohiyatiga bog'liq ekanligiga tarixdan misol ko'p. Ziyolilar sinfi deganda asosan ta'lim beruvchilarni, o'qituvchilarni tushunamiz...

Bugunning yoshlari axborotni (*bilimni, ilm-*

ni) turli vositalardan olishlari barchaga ma'lum. Har bir ota-ona farzandining bilimli, tom ma'noda kelajagini kafolatlaydigan kasb egasi bo'lishini istashadi, ammo buning uchun istak, xohishning o'zi yetarli emas... Shu sababli, ko'pchilik ota-onalar farzandlarining ilm olishlari uchun barcha sharoit va imkoniyatlarni yaratib berishga intilishadi. Mana shu joyda *"manfaatlar to'qnashuvi"* paydo bo'ladi. Ota-ona ikki yo'ldan birini — *"repetitor"* yoki *"o'qituvchi"*ni tanlaydi.

Keyingi paytlarda ijtimoiy tarmoqlarda repetitor va o'qituvchilar haqida turli xil fikr va mulohazalar bildirilmoqda. *"Nima sababdan repetitor ta'lim bergan o'quvchilarning asosiy qismi OTMga o'qishga kiradi, ammo maktab bitiruvchilari esa bunday emas?"* kabi savollar beriladi, fikrlar bildiriladi, tanqidlar qilinadi, nimalardir o'ylab topiladi...

Repetitor va o'qituvchi bitta vazifa(*ish*)ni bajaradilar, ammo samarasi turlicha...

Savollarga javob topish uchun ularning faoliyatini soddaroq ko'rinishda taqqoslaymiz:

Umumiy o'rta talim maktabi o'qituvchisi:	Repetitor:
— o'quvchilar jamoasi ma'lum bir hudud yoki mahalla bolalaridan iborat bo'lib, umumiy ta'limga majburiy jalb etilgan bo'ladi;	— o'quvchilar turli hududlardan, iqtidorli va qiziqishi bor bolalardan ixtiyoriy guruh sifatida shakllangan bo'ladi;
— maktabda bir guruh(sinf)dagi 30–35 nafar o'quvchi har xil yo'nalish(turli fan)ni xohlovchilardir;	— guruhda yig'ilgan o'quvchilar (garchi ularning soni 100 nafargacha bo'lsa-da)-ning shu fanni o'rganish istagi bir xil;
— o'quvchilar (ijara to'lovini hisobga olmaganda) bepul ta'lim olish huquqiga ega ekanliklarini biladilar;	— o'quvchi "repetitor ta'limi" to'lov shartnoma asosida amalga oshirilishini ongli ravishda anglagan bo'ladi;
— sinfda o'z oldiga aniq maqsadlarni qo'ygan o'quvchilar soni barmoq bilan sanarli darajada bo'ladi;	— o'quvchilarning deyarli barchasi o'z oldiga aniq maqsadlarni qo'ygan bo'ladi;
— sinf o'quvchilarining asosiy qismi mas'uliyatni to'liq his etmaydi;	— maqsadlari aniq bo'lgan o'quvchi mas'uliyatni deyarli 100% his etadi;
— sinfdagi o'quvchilarning o'zlashtirish qobiliyatlari turlicha bo'lgani uchun har doim ham yuqori natijaga erishib bo'lmaydi;	— o'quvchilar fan yuzasidan asosiy BKlarni yaxshi o'zlashtirib, deyarli "tayyor" holda borishadi;
— o'qituvchi o'quvchini tanlash huquqiga ega emas;	— repetitor o'quvchilarni tanlash huquqiga ega, ya'ni "minimum" talablarni bajara olmagan o'quvchilar bilan shartnomani bekor qiladi;
— o'qituvchi DTS talablarini bajarish uchun berilgan yoki belgilab berilgan reja asosida faoliyat yuritadi;	— repetitor o'qitish usulini o'zi xohlagandek tanlaydi va amalga oshiradi, ya'ni mustaqil harakat qila oladi;
— o'qituvchining ish haqi ba'zaviy tarif stavkalari asosida amalga oshiriladi;	— repetitor ko'pchilik nazarda tutgan "moddiy mustaqillik"ga ega;
— ta'lim olish majburiyati uchun baho olgan o'quvchi (ismini yozishni bilmagan o'quvchi qanaqasiga bajaran) uchun javobgar (o'zlashtirish past bo'lsa, ustama ham yo'q);	— o'quv kursidagi ta'limni ota-onalar deyarli 100% nazorat qiladilar (ta'lim uchun oyiga 200–300 dollar to'lagan ota-ona nazorat qilib borishga "majbur");
— o'qituvchi oraliq nazoratda past baho olgan o'quvchi (ismini yozishni bilmagan o'quvchi qanaqasiga bajaran) uchun javobgar (o'zlashtirish past bo'lsa, ustama ham yo'q);	— repetitor oraliq nazoratda o'quvchisining past baho olishidan aslo cho'chimaydi, chunki o'zidan boshqa hech kimga hisob bermaydi;
— o'qituvchi Nizomga, ichki tartib-qoidalariga amal qilgan holda harakatni amalga oshiradi, oylik, choraklik, yillik hisobotlar(balki hozir yo'qdir), o'zlashtirish past yoki iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash, ota-onalar bilan uchrashuvlar, suhbatlar to'garaklar (hali ancha davom ettirish mumkin) ... kabi "mashg'ulotlar" bilan chalg'maydi	— repetitor mustaqil harakat qiladi, tekshir-tekshir, keldi-ketdi, turli hisobotlar, o'zlashtirish past o'quvchilar bilan ishlash, ota-onalar bilan uchrashuvlar, suhbatlar, turli to'garaklar (hali ancha davom ettirish mumkin) ... kabi "mashg'ulotlar" bilan chalg'maydi

Demak, bu soddta taqqoslashdan ko'rinib turibdiki, repetitor ham, o'qituvchi ham ta'lim beruvchilardir. Ular yetishtirgan *"mahsulot"*ning sifati esa, turli xildagi obyektiv va subyektiv masalalarga, sabablarga taqaladi...

Aksar repetitorlar maktabda ishlamaydi yoki ishlashni istamaydi, ishlaganlarining ko'pchiligi esa 10 soatdan ortiq dars olmaydi...

Maktab ta'limida o'zlashtirishning past bo'lishiga asosiy sabablardan yana biri — sinfdagi o'quvchilar sonining ko'pligi. (30–35 nafar turli toifadagi shaxsni ayni damda, tom ma'noda to'liq nazorat qilish qiyin, o'quvchi esa *shaxs* emas, u hali *indivud (mas'uliyatni, tartib-intizomni... his etmaydi)*. Ularning asosiy qismi hech qanaqa mezonni, qonun-qoidani *tan olmaydi*. Repetitorning o'quvchilarini esa asosan *shaxslar va aqli individlar* tashkil etadi).

O'quvchilar sonini kamaytirish (ikki guruhga ajratish, bo'lib o'qitish yaxshi samara beradi) — iqtisodga zarar va hokazo...

Fikrlarni taroziga soling, farqini juda aniq bilib olasiz...

Kasallik sababini og'riyotgan joydan emas, uning manbaidan, asl sababidan, ildizidan izlash kerak!

Zamonaviy tibbiyot asosan, kasal a'zoni davolaydi! Sharq tabobati esa, kasallikning ildizini davolaydi!

Misol uchun aytaman: boshingiz og'riyotgan bo'lsa, shifokor og'riq qoldiruvchi dori beradi, tabib esa bosh og'rig'iga sabab bo'lgan asosni topib davolaydi...

Nazarimda, zamonaviy tabobat ancha vaqt xalq tabobatining ustidan *"kulib"* yurdi, axiri o'zi ham bekor *"kulganligini"* endi tan olib boshladi...

Hozir bizning sohada ham aynan shunga o'xshash holat mavjuddek!

Endi, bu — boshqa mavzu!...

Shuhrat SUBONOV,
Nishon tumanidagi
10-maktabning matematika
fani o'qituvchisi

Mamlakatimizda har yili minglab abituriyentlar oliy ta'limga o'qishni davom ettirish maqsadida repetitorlik kurslariga qatnaydilar. Bu nafaqat O'zbekistonda, balki butun jahonda tan olingan haqiqat. "O'sha fanlarni, vaholanki, maktabda o'qishgan, nega o'sha bilimni maktab o'qituvchisi bermaydi, o'qituvchi o'qitgani uchun ma'osh olgan-ku, nega uning sifatsiz o'qitgani uchun o'quvchi aziyat chekishi kerak, nima uchun boshqa o'qituvchi qo'shimcha mablag' hisobidan o'quvchini qayta tayyorlashi lozim?" degan ko'plab savollarga duch kelmoqdamiz.

REPETITORSIZ ham talaba bo'lish mumkin

Avvalambor, maktab ta'limi dasturi bor va bu dastur asosida fanga oid bilimlar bosqichma-bosqich o'quvchilarga sinflar kesimida berib boradi. Aytaylik, ona tili fanidan fonetika va leksikologiyaga oid zarur saboqlar, adabiyot fanidan ertaklar, topishmoq va qo'shiqlar nazariyasi haqidagi bilim 5-sinfda beriladi va yillar davomida mavzular almashib boriladi. O'quvchi 11-sinfga yetganida 5- yoki 6-sinfda o'rganganlari esidan chiqib qolishi turgan gap. Uning ustiga maktabda birgina ona tili va adabiyot emas, boshqa fanlarning ham o'qitilishi bor. Kirish imtihonlarining test savollarini ko'rgan o'quvchi "Men buni bilmayman-ku" deya qo'rquvga tushadi. Go'yo hech qachon bu mavzuni o'rganmagan, ijodkorning hayoti va ijodi bilan tanish emaskde. Aslida-chi? Aslida, o'qituvchi qachonlardir yozuv taxtasining olida silliqqina qilib mavzuni tushuntirib ketgan (barcha o'qituvchiga tegishli emas), keyingi darsda besh-oltita o'quvchidan o'tilgan mavzuni so'roqlaydi, bahoni qo'yadi va qarabsiz-ki, yil yakunlanib qolibdi. "Ural!"

Repetitorliksiz ham o'qishga kirish mumkinmi? O'quvchi ta'lim muassasasi ostonasidan chiqmay turib ham o'qishga kirishining iloji bormi? Qayerda, qanday qilib, qachon? Quyidagilar bu savollarga javob bo'lishi mimkindir...

Ixtisoslashtirilgan umumta'lim maktabi o'quvchilari repetitorliksiz o'qishga kira oladi. Asosiy fanlardan sinf o'quvchilari ikki guruhga bo'lib, chuqurlashtirilgan dastur asosida o'qitiladi, sinfda va sinfdan tashqari barcha faoliyat shu fanga qaratilgan bo'ladi.

Ona tili fanidan 10–11-sinf dasturi shunday tuzilganki, dars davomida butun tilshunoslik kursini takrorlamaslikning iloji yo'q: takrorlash, o'quvchiga eslatish, so'zlatish, mustaqil shaklda bajarishlari uchun topshiriqlar berish va dars davomida yoki uyga vazifa tariqasida bo'limga oid 50 tadan kam bo'lmagan test savollarini berish orqali kattagina bilim zaxirasiga ega bo'ladi.

Fan to'garaklarida o'qituvchining mahorati, yetarli bilim va fidoiyligi orqali bilim egallanadi. Fan to'garagiga shunday maqsad qo'yish kerakki va albatta, bu maqsadni o'quvchiga yetkazganingizda o'quvchilar majburiylik asosida emas, balki, o'z xohish-irodasiga ko'ra to'garak mashg'ulotlariga kelishsin. To'garak yarim soat emas, bir, ikki soat faoliyat yuritish.

Tajriba-sinov tarzida variativ sinflarning tashkil etilishi va variativ o'quv reja asosida darslarning olib borilishi ham o'quvchilarning repetitorlik kurslariga borishiga hojat yo'qligini isbotladi.

Albatta, o'quvchi ham yaxshi bilim egasi bo'lgani holda nufuzli oliy o'quv yurti talabasi bo'lishni istaydi. O'z o'qituvchisining nechog'lik bilimdon ekanligini yillar davomida kuzatgan, shunga ko'ra ish tutadi. Bu haqiqat: o'quvchining darsda to'satdan bergan savoliga javob bera olgan o'qituvchi bor, javob bera olmagan o'qituvchi bor. Bir bo'r va bir doska bilan olam-olam bilim bergan o'qituvchi bor, 40 daqiqali darsga o'nlab metodlar, tarqatmali-yu ko'rgazmali qurollarni olib kirib hech narsa bera olmagan o'qituvchi bor. Yakuniy xulosa, tanlash o'quvchining o'ziga qolmoqda.

Zo'r va qudratli, bilimdon o'qituvchi bor ekan, uning o'quvchisi repetitorliksiz ham talaba bo'la oladi.

Gulchehra MAMANBOYEVA,
Sirdaryo viloyati 1-XTIMI o'qituvchisi

Diqqat! Yangi rukn: "Xalqaro baholash dasturlariga tayyorlanamiz"

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish bosh maqsadimiz

O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga borib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish orqali o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan milliy tizimni yaratish vazifalari belgilangan.

Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi doirasida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish malakalari va kompetensiyalarini rivojlantirishga alohida urg'u bergan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlarini joriy etish, o'quvchilarning bilim darajasini baholashda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro PISA, TIMSS, PIRLS va boshqa dasturlarda doimiy ishtirok etish nazarda tutilgan.

Mazkur xalqaro tadqiqotlarga tayyorgarlik ko'rish, keng o'qituvchilar jamoasiga va ular orqali o'quvchilarga xalqaro tadqiqotlarning namunaviy topshiriqlari, ularning yechimlari va baholash mezonlari haqidagi batafsil ma'lumotlarning tizimli yetkazib berilishini ta'minlash maqsadida gazeta-mizda Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi bilan hamkorlikda yangi —

"Xalqaro baholash dasturlariga tayyorlanamiz" rukni tashkil etildi.

O'ylaymizki, mazkur rukn ostida berib boriladigan ma'lumotlar 2020–2022-yillarda umumta'lim maktablarida tajriba-sinov va asosiy xalqaro tadqiqotlarga samarali tayyorgarlik ko'rishga xizmat qiladi.

Gazetamizning bugungi sonida so'nggi yillarda o'tkazilgan PISA xalqaro tadqiqotlarida foydalanilgan matematik savodxonlik yo'nalishlariga doir topshiriqlardan namunalar, ularni yechish bo'yicha tavsiyalar hamda baholash mezonlari keltirilgan.

Mazkur topshiriqlar umumta'lim muassasalarida tegishli fanlar doirasida sinfdan tashqari to'garak mashg'ulotlari davomida o'quvchilarning savodxonligini baholash va oshirish, berilgan topshiriqlarni bajarish orqali ularning ijodiy, mantiqiy, tanqidiy fikrlash va egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, PISA tadqiqotiga tayyor-

garlik ko'rishda foydalanish uchun tavsiya etiladi.

Berilgan topshiriqlar namunalaridan tegishli fanlar bo'yicha soha mutaxassislari, umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 7–11-sinf, akademik litsey va kasb-hunar maktablari o'quvchilari mustaqil ravishda o'zlarining maktabda egallagan bilimlarini mustahkamlash, o'zini sinab ko'rish, mantiqiy va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida foydalanishlari mumkin.

Mazkur topshiriqlar o'qituvchi va o'quvchilar PISA tadqiqoti topshiriqlarining turlari, ularning berilish va bayon qilinish usullari, o'ziga xos xususiyatlari haqida tasavvur hosil qilishiga yordam beradi.

E'tiboringizga havola qilinayotgan PISA topshiriqlari muayyan fan yoki mavzularga mos kelishi ko'zda tutilmaydi. Ba'zi hollarda fanlarning qaysidir mavzusiga tegishli bo'lishi yoki hech qaysi mavzuga mos kelmasligi ham mumkin. Chunki xalqaro baholash dasturlari o'quvchilarning olgan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda uchraydigan muammolarni hal etishda qo'llay olish ko'nikmalarini va kreativ fikrlarini nostandart shaklda baholashga yo'naltirilgan.

Ruknimizning ilk topshirig'i sifatida matematik savodxonlik yo'nalishi bo'yicha "Qaysi mashina?" topshirig'ini havola qilamiz:

QAYSI MASHINA?

Karima yaqinda haydovchilik guvohnomasini oldi. Endi u o'ziga mashina sotib olmoqchi. Quyidagi jadvalda mashina sotuvchisi taklif etayotgan to'rt xil mashina haqida ma'lumot berilgan.

to'liq javob beradigan qiymatni tanlash.

Matematikaga oid mazmun sohasi: ma'lumotlar va noaniqlik.

Kontekst: shaxsiy.

Aqliy faoliyat turi: talqin qilish.

1-savolning baholash mezoni

O'quvchi tomonidan quyidagi mazmunda javoblar berilganda, ushbu javoblar to'liq qabul qilinadi va to'liq kredit beriladi:

To'g'ri javob: B) (Beta).

Mashina rusumi	Alfa	Betta	Gamma	Delta
Ishlab chiqarilgan yili	2003	2000	2001	1999
E'lon qilingan narxi (zed)	4800	4450	4250	3990
Bosib o'tgan masofasi (km)	105 000	115000	128 000	109 000
Dvigatel sig'imi (litrlar)	1,79	1,796	1,82	1,783

1-SAVOL

Karima quyidagi barcha talablarga javob beradigan mashina sotib olishni xohlaydi:

Mashinaning bosib o'tgan masofasi 120 000 kilometrdan oshmasligi kerak;

U 2000-yilda yoki undan keyinroq ishlab chiqarilgan bo'lishi lozim;

Mashinaning e'lon qilingan narxi 4500 zeddandan yuqori bo'lmasligi kerak.

Qaysi mashina Karimaning talabiga to'liq javob beradi?

- A) Alfa
B) Betta
C) Gamma
D) Delta

1-savol to'g'risida ma'lumot

Savol tavsifi: barcha talablarga

Mashina rusumi	Alfa	Betta	Gamma	Delta
Ishlab chiqarilgan yili	2003	2000	2001	1999
E'lon qilingan narxi (zed)	4800	4450	4250	3990
Bosib o'tgan masofasi (km)	105 000	115000	128 000	109 000
Dvigatel sig'imi (litrlar)	1,79	1,796	1,82	1,783

O'quvchi tomonidan quyidagi mazmunda javoblar berilganda, ushbu javoblar qabul qilinmaydi va kredit berilmaydi:

boshqa javoblar bo'lsa;
javob berilmagan bo'lsa.

Izoh:

Mashina tanlashda uchta asosiy shartni bajarish talab etiladi. Bu talablarni bajarishda jadvalning ustun va qatorlarida berilgan ma'lumot-

larni diqqat bilan o'qib chiqish kerak. Mashina tanlash shartlari jadvaldagi berilgan ma'lumotlarga to'liq mos kelishi kerak.

Mazkur masala o'quvchilarning ma'lumotlar bilan ishlay olish ko'nikmasini mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, u o'quvchilarning matematika fanidagi "ma'lumotlar va noaniqliklar" bo'yicha bilimlarini mustahkamlaydi. Bunday masalalarni yechishda o'quvchilar jadvaldagi ma'lumotlarni o'qib, tushunish ko'nikmasidan foydalanib, uni amalda qo'llay olishlari kerak bo'ladi. Shu sababli o'quvchilarning bu masaladako'zga yaqqol tashlanadigan aqliy faoliyat turi "talqin qilish" faoliyatiga tegishlidir. Xususiyatiga ko'ra, mazkur topshiriqda ifodalangan kontekst "shaxsiy" tartibda bajari-

shaxsiy faoliyat, imkoniyat va talablarni inobatga olib qaror chiqarish talab etiladi.

2-SAVOL

Qaysi mashinaeng kichik dvigatel sig'imigaega?

- A) Alfa
B) Betta
C) Gamma
D) Delta

2-savol to'g'risida ma'lumot

Savol tavsifi: berilganlardan foydalanib, to'rt xil ifoda ichidan eng kichik o'nli kasrni topish.

Matematikaga oid mazmun sohasi: miqdorlar.

Kontekst: shaxsiy.

Aqliy faoliyat turi: qo'llash.

2-savolning baholash mezoni

O'quvchi tomonidan quyidagi mazmunda javoblar berilganda, ushbu javoblar to'liq qabul qilinadi va to'liq kredit beriladi:

To'g'ri javob: D) (Delta).

O'quvchi tomonidan quyidagi mazmunda javoblar berilganda, ushbu javoblar qabul qilinmaydi va kredit berilmaydi:

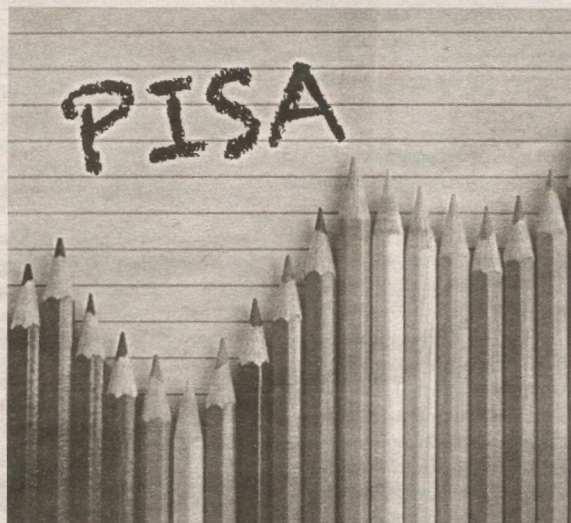
Mashina rusumi	Alfa	Betta	Gamma	Delta
Ishlab chiqarilgan yili	2003	2000	2001	1999
E'lon qilingan narxi (zedda)	4800	4450	4250	3990
Bosib o'tgan masofasi (km)	105 000	115000	128 000	109 000
Dvigatel sig'imi (litrlar)	1,79	1,796	1,82	1,783

ladigan masalalar turkumiga kiradi, chunki odamlardan mashina xarid qilayotganlarida u yoki bu

boshqa javoblar bo'lsa;
javob berilmagan bo'lsa.

(Davomi 7-betda.)

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish bosh maqsadimiz

(Davomi. Boshi 6-betda.)

$$\frac{4800 \cdot 2,5}{100} = 120 \text{ (zed)}$$

Izoh:

O'quvchilardan to'g'ri javobni topish uchun jadvalda berilgan to'rtta o'nli kasr ko'rinishidagi sonlardan eng kichigini tanlash so'ralgan. Ushbu masalani yechish uchun o'quvchilarda arifmetika fanida shakllanadigan alohida bilim va ko'nikma talab etiladi. Shu sababli ushbu masala o'quvchilarning matematika fanidagi "miqdorlar"ga oid bilimlarining shakllanishida muhim o'rin egallaydi. Aqliy faoliyat turi esa "qo'llash" bilan uzviy bog'liqdir. Masalaning konteksti "shaxsiy" sohaga tegishlidir.

3-SAVOL

Karimadan mashinaning e'lon qilingan narxining 2,5 foizi miqdorida qo'shimcha soliq to'lash talab etiladi. Alfa mashinasi uchun qo'shimcha soliq miqdori qancha bo'ladi? Qo'shimcha soliq miqdori (zed):

3-savol to'g'risida ma'lumot

Savol tavsifi: berilgan qiyomatning 2,5 foizini hisoblash.

Matematikaga oid mazmun sohasi: miqdorlar.

Kontekst: shaxsiy.

Aqliy faoliyat turi: qo'llash.

3-savolning baholash mezon

O'quvchi tomonidan quyidagi mazmunda javoblar berilganda, ushbu javoblar to'liq qabul qilinadi va to'liq kredit beriladi:

Yoki

$$4800 \cdot 0,025 = 120 \text{ (zed)}$$

To'g'ri javob: 120 zed.

O'quvchi tomonidan quyidagi mazmunda javoblar berilganda, ushbu javoblar qabul qilinmaydi va kredit berilmaydi:

javob noto'g'ri bo'lsa: 4800 zedning 2,5 foizi (Javob hisoblab berilishi kerak);

javob berilmagan bo'lsa.

Izoh:

Bu topshiriqni bajarishda berilgan mashina narxining 2,5 foizini topish so'ralgan. Afsuski, ko'pchiliko'quvchilar foizlarga oid masalalarni yechish uchun mustahkam ko'nikmaga ega emas. Ushbu masalani yechish uchun o'quvchilarda arifmetika fanida shakllanadigan alohida bilim va ko'nikma talab etiladi, shu sababli ushbu masala matematika fanidagi "miqdorlar" bo'limiga tegishli, aqliy faoliyat turi esa "qo'llash" bilan uzviy bog'liqdir. Masalaning konteksti "shaxsiy" sohaga tegishlidir.

Hikmatilla DAMINOV,
Ta'lim sifatini nazorat qilish
davlat inspeksiyasi
huzuridagi Ta'lim sifatini
baholash bo'yicha xalqaro
tadqiqotlarni amalga oshirish
Milliy markazi
direktori o'rinbosari

Televizorda ko'p ko'rasiz: "Falon milliard so'm evaziga Yoshlar markazi qurib foydalanishga topshirildi. Bu yerda endi falon-falon to'garaklar faoliyat olib bormoqda. Yoshlar kasb-hunarlarini sevib o'rganmoqdalar!". Shu yerda televizorni o'chirib, do'ppini xontaxtaga qo'yib, achchiq choydan bir ho'plab bor vaziyatni tahlil qilib ko'ramiz. Haqiqatan ham shundaymi?

Yoshlarga berilayotgan labirint ichidagi imkoniyatlar

Prezident qarori bilan bepul tashkil etilishi lozim bo'lgan markazlar haqiqatan ham 2018-yil mart oyidan boshlab bepul tashkil etildi. Respublika – viloyat – tuman shaklida direktor-direktor-koordinatorko'rinishida boshqaruv yo'lga qo'yildi. Oradan bir yil o'tib tumanlardagi to'garaklarni tashkil etadigan, nazorat qiladigan koordinatorko'rshtatlari noma'lum sabablarga ko'ra "kesildi". Tumanlardagi to'garaklarni boshqarish viloyat markazlari zimmasida qoldi. Aksiga olib viloyatlardagi shtatlar jadvali birin-ketin "g'oyib" bo'la boshladi. 2019-yili Yoshlar ittifoqi tizimida mablag' yetmayotganligi ro'kach qilinib Markaziy kengash qarori bilan avgust oyidan to'lov tizimi joriy qilindi. Shundan buyon Yoshlar markazlarining ishida unum qochdi. Avvaliga talabgorlari anchayin ko'p bo'lgan ingliz tili, rus tili, xitoy tili, koreys tili to'garaklari rahbarlari birin-ketin o'z arizalari bilan ishdan ketishdi. Peshona terisini birov bilan bo'lishgisi kelmadi. Sodaroq tushuntiraman: bir shtat birligida ishlagan to'garak rahbari 12 nafardan 4 ta guruhda 48 nafar to'garak a'zosining har biridan 22.300 so'mdan to'lov undirishi kerak. Jami: 1070400 so'm. To'lovni qabul qilib olgan markaz o'z xodimlarining plastik kartasiga soliqlarni chegirib qolib 860 000 so'm tashlab beradi. Shu tizim ishga tushgach ko'pchilik ariza yozib justakni rostdab qoldi. Bir shtat birligida ishlashning noqulayligi shundaki, masalan: chekka qishloqda "Yosh ijodkorlar" to'garagini ochmoqchi bo'lsangiz 48 nafar ishtirokchi bo'lishi shart. Maktabning o'zida 80 nafar o'quvchi bor. O'quvchilarning yarmidan ko'pini jalb qilish — mumkin bo'lmagan voqeelik. A'zolik badali to'lanmagan dastlabki bir yillik davrda ham tizim havas qilarlik darajada bo'lmagan. Har bir guruhga 20 nafardan 25 nafargacha a'zo jalb qilish majburiyati yuklab qo'yildi. Bitta to'garak rahbari-

ga 80 nafardan 100 nafargacha o'quvchi. Sifat haqida gap bo'lishi mumkin emas. To'garakda 10 nafardan ortiq yosh bormi, sifat ortga chekinadi. Bu markaz tatbiq etgan me'yorlar jahonda ham bo'lmagan bo'lsa kerak. Yaqinda Yoshlar ittifoqi markaziy kengashi yana bir hujjat imzoladi. Unga ko'ra endi viloyat Yoshlar markazida faqat direktor va buxgalter qoladi. To'garak rahbarlari topgan puldan orttirilib ularga oylik maosh tayinlanadi. Ana tomosha! O'z-o'zidan savollar paydo bo'ladi:

Birinichidan, nima uchun bepul tashkil etilishi belgilab qo'yilgan Yoshlar markazi bir yildan keyin PULLIKKA o'tib ketdi!

Ikkinchidan, pullik tizim asosli bo'lgan taqdirda nima uchun Ittifoq to'garak rahbarlariga sharoit yaratib bermadi. Aksariyat to'garaklar ta'lim muassasalarida tashkil etilgani va unda ayrim direktorlar "Budjetdan tashqari pul topish"ni ro'kach qilib ijara haqi so'raganda Markaz yoki Ittifoq to'garak rahbarlariga yelkadosh bo'lmadi? Bitta doska yoki bo'r bermagan Ittifoqning pul undirishga ma'nalan haqqi bormi? Kambag'allikni qisqartirish bo'yicha kurashishga qasd qilgan ekanmiz, shu markazlar orqali ishni to'lovsiz amalga oshirsak bo'lmaydimi?

Uchinchidan, davlat budjetining milliard-milliard mablag'iga qurilgan Yoshlar markazlari qachon haqiqiy ma'noda Yoshlar markazlariga aylanaadi? Ya'ni, amaldorlarning majlisxonasidan tortib ittifoqning oddiy ishxonasidan yoshlarning sevimli go'shasiga aylanishi uchun yana qancha vaqt kerak? Axir qon-qonimizga singib ketdi-ku qayerda chiroyli bino bo'lsa, majlis qilamiz.

To'rtinchidan, bor narsani mukammallashtirmasdan, to'ldirmasdan yangi tizimlar o'ylab topaveramiz. Yaqinda bo'lib o'tgan Prezident boshchiligidagi yig'ilishda yoshlarning kasb-hunar o'rganishi masalasi yana kun tartibiga

ko'tarildi. Qo'shimcha 200 milliard so'm yo'naltirish ko'zda tutildi. O'ylab ko'rsak, shu mablag'ga butun respublika bo'yicha markaz qursak sanoqli bo'ladi. Ko'p vaqt oladi. Mavjud markazlarni asbob-uskuna, texnikaga to'ldir-sak keng ko'lamlı ishni bir haftaning o'zidayoq boshlash mumkin. Chunki hashamatli markazlarimiz bejirim va chiroyli, ammo ichi bo'm-bo'sh. Uskunalarini o'rnatish lozim. Mutaxassis tayyor. Ish jadal boshlanadi. Nima uchun shuni qilmaymiz?

Beshinchidan, chumchuqning tiliday oylik maosh berib mutaxassis yo'q deb jar solaveramiz! Balki mashg'ulot o'tuvchilar haqida ham ozroq qayg'urib qo'yishimiz zarurdir. Maqomi, faoliyati, tajriba oshirishi, o'quv-uslubiy qo'llanmasi, maoshi, ijtimoiy himoyasi, imtiyozlar va hokazol.

Oldinchidan, nima uchun kasb-hunar o'rganishni tadbirkorlik bilan bog'lab ketish tizimi yo'q? Masalan, Markazda "payvandchilar" to'garagi bor. Ustozi boshchiligidagi ular kichik issiqxonalar yasaydi. Deylik, 1 so'tixlik issiqxona kimgadir qurib berilishi kerak. O'shani markazning ustoz va shogirdlari qurib bersa foydaning ma'lum bir qismini ularga yo'naltirish orqali yoshlarning hayotiy ehtiyojlarini to'ldirish mumkin. Nima uchun bizdagi tizimlar yarmida uzilib qoladi?

Aslini olganda, savollar tugamaydi. Takliflar ham. Puxta o'ylanmagan va yaratilmagan tizim uzoqqa bormaydi. Shuning uchun Respublika Yoshlar markazi inqiroz yoqasida. Yangi tashkil etilgan Yoshlar ishlari agentligining oldida ushbu tizimni saqlab qolish, nafaqat saqlab qolish, balki rivojlantirish vazifasi ham turibdi. Yoshlarning bo'sh vaqti – dushmaning ish vaqti! Shu naqlni unutmaylik!

Beknazar QORAJONOV,
Xalq deputatlari G'allaorol
tuman kengashi deputati

Yurtimiz azaldan avliyolar, pirlar yurti bo'lib kelgan. Islom dini Arabiston yarimorolida vujudga keldi. Lekin uning yanada rivojlanishi va kengayishida yurtimiz ilm ahillari, ulamolarning xizmatlari beqijos.

Sulolani o'zgartirgan duo

XVI asr oxiri va XVII asr boshlarida Buxoro xonligidagi siyosiy-diniy ahvol to'g'risida ayrim tarixchi olimlar yaratgan adabiyotlarga tayanib fikr yuritish. O'sha davr tarixchilari Shayboniylar sulolasi vakili Abdullaxon II odilona siyosat olib borgan, uning davrida bozorlar, madrasalar qurilgani, shu bilan birga, Buxoro xonligi hududini ancha kengaytirgani haqida yozishadi.

Abdulloxon II odil podshoh sifatida Buxoro xonligida ko'p islohotlarni amalga oshirdi. Lekin u taxtga da'vo qilib, bosh ko'tarishga harakat qilish istagi bo'lganlarni mamlakatda tartibsizliklar va boshboshdoqlikni tugatish maqsadida qirib tashladi. O'zi 1598-yili vafot etdi. Abdulmo'min shu yili Buxoro xonligi taxtiga o'tirgan bo'lsa-da, 6 oydan so'ng halok bo'ldi. Endi taxtga yagona nomzod Balx hokimi Abdullaxonning amakivachasi Pirmuhammad II edi.

Ayni shu davrda Eron shohi turkmanlar, ozarboyjonlardan tuzilgan qo'shinini Buxoro xonligi ustiga tashladi. Bir tomondan qozoqlar ham Buxoro xonligi ustiga yurish boshlaydi. Natijada og'ir siyosiy vaziyat yuzaga keldi. Ushbu vaziyatda bir vaqtlar otasi Yormuhammadbek bilan Astraxan-(Hojitarxon)dan kelgan Jonibek Sultonning o'g'li Boqi Muhammad yakalanib qolgan Pirmuhammad II ga mamlakatni chet el bosqinchilaridan himoya qilishda yaqindan yordam berdi. Pirmuhammad II bu bosqinni Samarqand hokimi Boqi Muhammad bilan birga yengdi va 1599-yili Buxoro xonligi taxtiga o'tirdi.

Pirmuhammad davriga kelib, Abdulloxon davridagi diniy-siyosiy muhit o'zgardi. Bu davrda diniy ulamolar bo'lgan Jo'ybor shayxlarning obro'yi biroz pasaydi. Jumladan, Jo'ybor shayxlardan Xo'ja Islom 1563-yili, 1589-yili uning o'g'li Xo'ja Sa'ad ham vafot etgandi. Pirmuhammad II esa Buxoro xonligining siyosiy hayotida diniy ulamolar bilan hisoblashmay qo'yg'an edi. Samarqand hokimi bo'lib turgan Boqi Muhammad o'sha davrning yetuk shayxlaridan bo'lgan Darvesh Muhammad o'g'li Mavlono Xoja Imkanagiyy huzuriga kelib turgan.

Endi Mavlono Xoja Muhammad Imkanagiyy haqida aytadigan bo'lsak, shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusufning "Naqshbandiya" kitobida bu kishi dunyo bo'yicha Naqshbandiya tariqati yo'nalishtirish silsilasida o'tgan 30 buyuk piring 22-si ekanligi ma'lum qilingan. Bu silsilani yuzoriga qarab davom ettiradigan bo'lsak, Xo'ja Ahror Valiy, Abduxoliq G'ijduvoniyy, Bahouddin Naqshband, Islom olamining mashhur shayxi Boyazid Bistomiyy orqali borib Abubakr Siddiq roziyoallohu anhudan boshlanganini ko'ramiz. Mavlono Xoja Imkanagiyy haqida rus tarixchisi Yevgeniy Berezikov u kishi Xo'jailmkonida katta ilm akademiyasi tashkil qilganliklari, u yerda katta kutubxona borligi va o'sha davr ziyolilarini shu yerda yig'ib turganliklari haqida ma'lumot beradi.

(Davomi 9-betda.)

Turon davlatining buyuk quyoshi

yoxud Amir Temurning unvonlari haqida nimalarni bilamiz?

Yetti iqlim sohibqironi

O'rta asr tarixiy manbalarida Amir Temur ko'plab unvonlar sohibi bo'lganligi keltirilgan: sohibqiron, amir, bek, jahongir, ko'ragon, sulton, xoqon... Uning nisba va unvonlarining mazmun-mohiyati tarixiy-etnografik adabiyotlarda hozirgacha yaxlit tarzda o'rganilmagan.

Sohibqiron — Mushtariy (Yupiter) va Mirrix(Mars)ning bir-biriga yaqinlashgan holati "Qiron burji" deyiladi. Amir Temur mazkur ikki sayyoraning bir-biri bilan yaqinlashuvi davrida tug'ilgan. Qadimiy e'tiqodga ko'ra, bunday go'dak kela-jakda toj-u taxt va baxt-saodat egasi bo'ladi. Muarrixlar fikricha, "qiron" yulduz burjlarining baxtli kelishi har sakkiz yuz yilda bir marta kuzatiladi. Makedoniyalik Aleksandr, payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hamda Amir Temur ana shu vaqtda tavallud topishgan. Temurbek "Yetti iqlim sohibqironi" (Ibn Arabshoh) ham deb atalgan.

"Moziy daftaridan sahifalar" kitobida keltirilishicha, Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar majmuasida saqlanayotgan XIV asr yorliqlarining birida ("Tarxon yorlig'i") Sohibqiron muhri qo'yilgan bo'lib, o'rta qismida yirik harflar bilan "Amir Temur Tarag'ay" deb yozilgan. Mazkur yorliq shoyi matoga yopishtirilgan bo'lib, quyidagi so'zlar bitilgan: "Abu-I Muzaffar va-I Mansur Amir Temur Bahodirxon so'zim!".

Ulug' amir

Temurbekni ko'pincha "amir" deb atashgan. Shu bois "amir" atamasining mazmun mohiyatiga to'xtalamiz.

Amir — arabchada "amr qiluvchi boshliq", "hokim", "lashkarboshi", "bek". Arab xalifaligining dastlabki xalifalari va ummaviylar davrida alohida qo'shin qo'mondonlari amir deb atalib, ular odatda zabt etilgan viloyatlarga noib etib tayinlangan.

X asr oxiri — XI asr boshida "amir" deb turli tabaqaga mansub hokimlar va lashkarboshilar (ayyubiyalar, mam-luklar davlati va boshqalar) atalgan. O'rta asrlarda Movarounnahr xonliklariida "amir ul-umaro", "amiri shikor" mansablari mavjud bo'lgan. Oltin O'rda, so'ngira Movarounnahr va Eronda mo'g'ullar istilosidan so'ng "amir" deb uluslar boshliqlari atalgan (bek yoki no'yon ma'nosida). Bu unvonni Amir Temur ham olgan.

Temuriylar sulolasiga mansub shahzodalar "amirzoda" ("amir o'g'li") deb atalib, "mirzo" uning qisqartirilgan shaklidir. XVIII asr oxiridan Buxoro xonligi hukmdorlari o'zlarini "amir" deb atay boshlaganlar.

Mir — "amir" so'zining qisqartirilgan shakli. O'rta Osiyoda murakkab

tarkibli so'z bo'laklarida "mutasaddi" ma'nosida keladi: mirishkor — ov amiri, mirob — suv amiri, mirshab — tun amiri. Islomgacha bo'lgan davr — ilk o'rta asrlarda bu so'z hukmdorlarga nisbatan "janob" ma'nosida ishlatilib, shu mazmunda yaqin davrlargacha saqlanib qolgan edi. XVI asrgacha Turkistonda yuksak martabali allomalar ismiga "mir" so'zini qo'shib aytish odat bo'lgan.

Bu buyuk zotlar orasida Mir Sayyid Baraka Termiz sayyidlari avlodidan bo'lib, Sohibqiron Amir Temurning piri hisoblangan. Sohibqiron o'z vasiyatida: "Mening boshimni pirim Mir Sayyid Barakaning oyoq tomoniga qo'yinglar", degan. 1404-yil qishida vafot etgan Mir Sayyid Baraka sohibqiron ko'rsatmasiga ko'ra, Afg'onistonda (Andxuy viloyati) dafn etilgan. 1409-yili Shohrux mirzo Mir Sayyid Barakaning xokini Shimoliy Afg'onistondan olib kelib, Go'ri Mirga Amir Temurning bosh tarafiga qo'ydirgan. Shu bois mazkur mahobatli maqbara Go'ri Amir emas, balki Go'ri Mir deb ataladi. Amir Temur davrida zarb etilgan pullar esa Sohibqiron sharafiga "mir" deb yuritilgan. (I.To'xtiyev. Temur va temuriylar sulolasining tangalari. T., 1993).

Amir Temur kelib chiqishi bo'yi-cha barlos urug'idan, ya'ni turkiy qavmlardan bo'lib, bevosita mo'g'ul xonlari avlodidan bo'lmaganligi uchun u o'zini xon deb atamagan edi. Chunki o'sha davr udumiga ko'ra, xonlik chingiziylar nasliga mansub bo'lib, bu maxsus ahdnomada ham qayd etilgandi.

"Amir" atamasi islom dinini mustahkamlovchi rahbar ma'nosini o'zida mujassam etgan. Sohibqiron islom bayrog'i ostida musulmon dinini nafaqat Turkistonda, balki o'zga yurtlarda ham joyish va targ'ib qilishda ham jonbozlik ko'rsatgan. Musulmon olamidagi obro'-e'tiborli sanalgan alohida qo'shin qo'mondonlari amir deb atalib, ular odatda zabt etilgan viloyatlarga noib etib tayinlangan.

X asr oxiri — XI asr boshida "amir" deb turli tabaqaga mansub hokimlar va lashkarboshilar (ayyubiyalar, mam-luklar davlati va boshqalar) atalgan. O'rta asrlarda Movarounnahr xonliklariida "amir ul-umaro", "amiri shikor" mansablari mavjud bo'lgan. Oltin O'rda, so'ngira Movarounnahr va Eronda mo'g'ullar istilosidan so'ng "amir" deb uluslar boshliqlari atalgan (bek yoki no'yon ma'nosida). Bu unvonni Amir Temur ham olgan.

Temuriylar sulolasiga mansub shahzodalar "amirzoda" ("amir o'g'li") deb atalib, "mirzo" uning qisqartirilgan shaklidir. XVIII asr oxiridan Buxoro xonligi hukmdorlari o'zlarini "amir" deb atay boshlaganlar.

Ko'ragon — xonning kuyovi

Amir Temur 1370-yil bahorida Amir Husaynni mag'lub etgach, uning haramidagi to'rt xotinini o'z nikohiga olgan. Ular ichida Qozon-xonning qizi go'zal Saroymulkxonim (Bibixonim) ham bo'lgan. Shundan so'ng Amir Temur "Ko'ragon" (xonning kuyovi) unvonini olgan. 1387-yili Amir Temur Xizr Xo'jaxonning qizi To'qal xonim(Kichik xonim)ga uylanib, ikki karra "xonning kuyovi" bo'lgan.

Rus sharqshunosi A.Y.Yakubovskiy yozganidek: "U vaqtlarda Chingizxon va uning urug'ining obro'si shu qadar kuchli bo'lganki, faqat Chingizxon urug'iga mansub kishi xon bo'la oladi degan va turmushda qat'iy o'mashib qolgan tasavvurga qarshi chiqishga jur'at etuvchi biror kishi topilmagan. XIII—XIV asrlardagi kishilarning siyosiy ongida bu tasavvurning naqadar mustahkam o'mashib qolganligini shu narsadan bilish mumkinki, mashhur Temur "xon" unvonini olmay o'zini amir deb yuritgan va o'zining "go'rgon" (kuyov) deb atalishi va shunday qilib, Chingizxonga qavm-qarindosh hisoblanishi bilan faxrlangan".

Chingizxon xonadoniga mansub malikalarga uylangan shaxslarga beriladigan unvon "ko'ragon" Turkistonda mo'g'ullar bosqinidan so'ng iste'molga kirgan. Amir Temur va temuriylar davrida bu unvon kishilar ismiga qo'shib aytilgan. Masalan, Amir Temur Ko'ragon, Ulug'bek Ko'ragon va boshqalar. Shuningdek, temuriylar zarb etgan tangalarda ham "Ko'ragon" unvonini bitilgan. Ko'ragon unvoniga ega bo'lgan amirlar katta imtiyozlarga ega bo'lishgan. (O'zME, 7-j., 2003).

Temurbek o'zi zarb ettirgan tangalarga qo'g'irchoq xonlar Suyurg'atmishxon va Sulton Mahmudxonlarning nomini qo'yib zarb ettirgan. So'ngira Amir Temur Ko'ragon so'zlari keltirilgan. Tanganing to'rtidan biriga to'g'ri keladigan 1,5 grammlik kumush pullar Amir Temur nomi bilan "mir" deb yuritilgan. Sohibqironning sevimli nabirasi Muhammad Sulton nomiga zarb etilgan tangalarda hamda Mirzo Ulug'bek tangalarida ham dastlab Amir Temur Ko'ragon so'zlari bitilgan. (I.To'xtiev. Temur va temuriylar sulolasining tangalari. T., "Fan", 1992).

Sohibqironning to'ng'ich o'g'li Jahongir mirzo O'zbekxonning nabirasi (Suyunbeka-Xonzoda)ga uylanib ko'ragon bo'lgan. Uning vafotidan so'ng Suyunbekani Mirzo Mironshoh o'z nikohiga olgan, u ham ko'ragon bo'lgan. Mirzo Ulug'bek O'gaday xonning avlodi qo'g'irchoq xon Sulton Mahmudxonning qizi Oq Sulton xonikaga uylanib, ko'ragon laqabini olgan. Zahiriddin Muhammad Boburning otasi Umarshayx mirzo Mo'g'uliston xoni qizi Qutlug'

Nigorxonimga uylanib, ko'ragon bo'lgan. Do'g'lat amirlardan Muhammad Husayn, uning farzandi mashhur muarrix Muhammad Haydar ham ko'ragon faxriy unvoniga ega bo'lishgan.

Temurbek — "Temur podsho" degani

Sohibqiron ismiga bek so'zi ham qo'shilib, ko'pincha Temurbek deb nomlangan.

Bek — turkiy xalqlarning ba'zida xonliklar davrida davlat arboblari, shahar va viloyat hokimlariga, ularning bolalariga berilgan faxriy unvon hamda shunday unvonga sazovor bo'lgan shaxs (O'zbek tilining izohli lug'ati 1-j., T., 2006).

Bek (turkiycha beg, bey) — hukmdor, janob ma'nolarini anglatadi, sinonimi amirdir. Qadimgi turklarda xon xizmatidagi alohida qism vakillari ham "bek" deyilgan, ular katta mavqega ega bo'lib, oliy harbiy tabaqani tashkil etgan.

Bek — Turkiston xalqlarida davlat arbobining bolalari va yaqin qarindoshlariga berilgan unvon hisoblangan. Bek bolalari — "bekzodalar" deb atalib, ular yoshlik chog'laridanoq maxsus tarbiyachilardan harbiy ta'lim olishgan. Buyuk Sohibqiron Amir Temur va temuriylar davrida hamda Buxoro xonligida amirzodalarni tarbiyalash beklanga yuklatilgan edi. Podsho bolasini tarbiya qiluvchi bek — "bek atka" deb atalgan. O'tmishda turkiy xalqlarda xondan keyingi eng yuksak harbiy unvon "bek" hisoblanib, mo'g'ullardagi "no'yon" va arablardagi "amir" unvoniga teng hisoblangan. Beklar ulus boshliqlari bo'lishgan.

Nufuzli qurultoy yoki turli davlat miqyosidagi tانتanalarida beklik unvoni berilgan. Bek o'n ming askar to'plashiga ruxsat etilgan. Bekka viloyat, tuman hokimligi va katta unvonlar tuhfa qilingan. XVI-II asrdan boshlab "beklik" unvonidan mansabaga aylangan. Kichik bir qal'aning hokimi ham bek deb atalgan. Masalan, Buxoro xonligi 28 ta viloyat(beklik)ga bo'lingan. Viloyat bek rahbarlik qilgan. Beklik nomi avlodga meros bo'lib ham qolgan. Davrlar o'tishi bilan beklar o'zdiyu fuqarolarga qo'shib ketishgan.

Bu masalada Samarqand shahriga Amir Temur saroyiga kelgan ispan elchisi Rui Gonsales de Klavixoning bergan ma'lumoti nihoyatda qimmatlidir: "...Temurning asl ismi biz ataganimizdek Temurlang emas, Temurbekdir. Chunki Temurbek ularning o'z tilida "Temur podsho" degani, podsho esa ularning tilida "bek". Temurlang yuqoridagiga batamom teskari ma'noni anglatadi. Uni tahqirlash ma'nosida Temurlang, ya'ni o'soq Temur deb ataydilar". Elchi o'z kundaliklarida, asosan, "Temurbek", "Sohibqiron" atamalarini qo'llagan. Klavixo "Buyuk Temur" atamasini ham ishlatgan.

Movarounnahrda turkiy tilda yozilgan asarlarning deyarli barchasida jahongirning muborak nomi Temurbek shaklida yozilgan. "Boburnoma"da 30 marta Temurbek nomi tilga olingan. Alisher Navoiy asarlarida, Muhammad Solihning "Shayboniynoma" dostonida, shuningdek, "Tavorixi guzida nusratnoma" asarida(XVI asr)da ham shu tarzda berilgan.

Turon sultoni

Manbalarda Amir Temur sulton unvoni bilan ham qayd etilgan.

Sulton (arab. hukmdor, podshoh) — musulmon davlatlari boshliqlarining unvoni. X asrda islom mamlakatlarida hukmdor "sulton" deb yuritilgan. Shohlar, xonlar va ularning farzandlari ismiga "sulton" so'zi qo'shib aytilgan. Xorazmshohlar, G'aznaviylar singari mustaqil davlat hukmdorlari ham "sulton" atamasi bilan nomlangan. Mo'g'ul istilosidan keyin Chingizxon xonadonining har bir vakili "sulton" deb atalgan. Bu atama Temuriylar saltanatida ham keng iste'molda bo'lgan.

1391-yil mart oyining oxirida Oltin O'rda xoni To'xtamishxonni ta'qib qilgan Amir Temur Shimoliy Qozog'istondagi Ulug' (Oltin cho'qqi) tog'i yonidagi Qarsakpay koni yaqinidagi toshga bu yerdan Turon sultoni Temurbek 200 ming kishilik qo'shin bilan safarga chiqqan va nishona sifatida qo'rg'on bunyod ettirgan chig'atoy-turkiy tilda yozib qoldirilgan. Ushbu bitiktosh hozir Sankt-Peterburg shahridagi "Ermitaj" muzeyining O'rta Osiyo bo'limida saqlanmoqda.

E'tibor berilsa, bitikda Temurbek o'z saltanatini "Turon" deb atagan. Temurbek mamlakati aslida shunday deb atalgan edi. Mazkur matnda hukmdor o'zini "Turonning sultoni", otini esa "Temurbek" degan: Turonning begi Temurbeg. Sultonning oti turkiy tildagi boshqa hujjatlarda ham shunday atalgan. Masalan, Sulton Abu Sayyidning uyg'ur vasiqasida u "Sohibqiron Temurbeg, Beg, Sohibqiron Beg, Temurbeg" tarzida berilgan. Mazkur bitik arab xatida emas, balki qadimgi uyg'ur yozuvi va turkiy tildidir. (Q.Sodiqov. Temuriylar davlatining rasmiy yozuvi. — Temuriylar saltanatida davlatchilik va Renessans. T., 2007). Shuningdek, Temurbek "Yetti iqlim sultoni" deb ham atalgan.

Temur xoqon

Muarrix Fasih Ahmad Xavofiy Temurbekni va undan keyin o'g'li

Shohruxni "xoqon" deb atagan. Bu unvon ham Amir Temurning ijtimoiy va davlat hayotidagi mavqeyini aynan aks ettirgan. Fransuz tadqiqotchisi Lyusen Keren yozadi: "Haqqoniy ismi Temurbek turkchadan aynan tarjima qilganda "Temur xoqon" bo'lmish Amir Temurni yaxshi bilmasligimizning sababi u haqdagi tarixiy ma'lumotlar yo'qligida emas, uning nabirasi Ibrohim Sulton boshchiligidagi 1424-yilda yozilgan "Zafarnoma" fikrlarimizning dalilidir" (Lyusen Keren. Amir Temur saltanati. T., 1999).

Muarrix Sharafuddin Ali Yazdiy Amir Temurning nasabini quyidagicha talqin qilgan: muazzam sulton; adolati-yu karamli xoqon; Ollohning mashoyixlaridan biri; suv bilan loyni qahramoni; saxovatli podshoh, (Olloh) ko'magi bilan ko'llab-quvvatlangan haqiqat-u saltanat va dunyo-yu din qutbi Abul Muzaffar Temur Ko'ragon ... (Amir Temur ajdodlari. T., 1992).

Podshohlar-u sultonlarning jahongiri

Arab muarrix Ibn Arabshoh yozadi: "Uning laqablarini qo'shganlarida Temurni yetti iqlim sohibi qironi, yer-u suvni idora qiladigan (zot), podshohlar-u sultonlar jahongiri deb atadilar" (Ibn Arabshoh. Amir Temur tarixi. 2-k. U.Uvatov nashrga tayyorlagan. T., 1992).

Jahongir — jahonga hukmronlik qiluvchi demakdir. Britaniya ensiklopediyasida (23-jild, 1902-yil) Amir Temur "Sharq jahongiri" deb tilga olingan. Yevropa va AQSH qomuslarida ham Sohibqiron "Markaziy Osiyo jahongiri" deb qayd etilgan.

Shuningdek, Amir Temur bundan tashqari ham ko'pdan ko'p unvon, martaba, laqablarga sazovor bo'lgan va atalgan: "Qutbi oliy" — oliy saltanat qiroli; "Abu-I Mansur" — lug'aviy ma'nosi "zafar, g'alaba qozonuvchi", "fotihlar otasi", "Muzaffar" — ulamolar va mashoyixlar tomonidan Temurbekka berilgan faxrli unvon "Zafarli" yoki "Zafaryor" bo'lgan. Bundan tashqari "On hazrat" — "Hazrati oliylari"; "Turk davlatining buyuk quyoshi" (Sharafuddin Ali Yazdiy), "Din va dunyo qutbi"; "Qutbi millat"; "Amir Temur qutbi saltanatu oliy"; "Qutbiddin"; "Davv peshvosi"; Sulton Sohibqiron; Amir Sohibqiron; Hazrati Sulton Sohibqiron; Hazrati Sulton G'olib; Shohi G'ozii; Sultoni G'ozii (Muiniddin Natanzii); "Sohibi Zuhur" — adolati hukmdor va davlat arbobi (Mir Sayyid Baraka); "Fotih Temur", "Amir Sohibqiron sayyid ul-xoqon", ya'ni Iskandariy soniy Amir Temur Ko'ragon, ("Temurnoma"); "...firdavs makon, din-u dunyo qutbi, shahriyor Amir Temur Ko'ragon" (Hofiz Tanish Buxoriy); Amiri Turkiston (Turkiston amiri) kabi unvonlarga ham ega bo'lganligi manbalarda muhrlangan.

Abdulaziz HAYDAROV,
Sardor ESHONXONOV,
Kasbi tumanidagi 9-maktabning
tarix fani o'qituvchilari

(Davomi. Boshi 8-betda.)

Endi xonlikning siyosiy ahvoliga qaytadigan bo'lsak, Pirmuhammad Buxoro xonligi taxtiga o'tirganidan so'ng Samarqand hokimi bo'lgan Boqi Muhammad bilan unchalik kelisha olmaydi. Jonibek Sultonning o'g'li bo'lgan Boqi Muhammadning mamlakatda obro'yi ko'tarilib ketishidan har doim

Sulolani o'zgartirgan duo

xavotirda yashagan va uning mamlakatdan Eron shohi qo'shinlarini haydashdagi yordamini ham unutgan, uni yo'qotish istagida bo'lib qolgandi.

Hazrat Mavlono Imkanagiyy huzuriga Pirmuhammad II ning zulmidan shikoyat qilib kelgan Samarqand hokimi Boqi Muhammad o'ziga nisbatan qo'shin tortib kelayotgan xondan norozi bo'ldi. Mavlodonan uni adolatga chaqirishni so'radi. Manbalarda Mavlono Muhammad Imkanagiyy Xojailmkoni qishlog'idan chiqib, Buxoro xoni Pirmuhammad II huzuriga borib, unga turli pand-nasihah qilganliklari haqida m'alumotlar mavjud. Lekin vaziyat o'sha paytda Pirmuhammad II ga qulay bo'lganligi sababli uni Boqi Muhammadni o'ldirish fikridan qaytara olmaydi.

Mavlono Muhammad Imkanagiyy Pirmuhammad II dan ranjiydi va ancha ko'ngli og'rigan holda Boqi Muhammad oldiga qaytdi. Shayx Pirmuhammadning niyati buzqligi va nasihatga quloq solmaganligi hamda o'zini qattiq ranjitganligidan ham Boqi Muhammadga tola tilab, uning haqqiga duo qiladi. Qo'shini kamligidan qo'rqmasligi va Qur'oni karim suralardan birida "katta guruhlar kichkina guruhlar ustidan g'alaba qozongan"ligi haqidagi ma'lumotni misol keltirib, oxirida "Movarounnahr senga muborak bo'lsin" degan so'zlarni aytadi.

1601-yili Samarqandda, Bog'ishamol atrofida ikki o'rta katta jang bo'ladi. Boqi Muhammad bu jangda 4 minglik qo'shin bilan Buxoro xoni Pirmuhammadning 50 minglik qo'shinini yengadi. Pirmuhammad jangda o'lgandan so'ng Boqi Muhammad Buxoro xonligi taxtiga o'tiradi.

Boqi Muhammad taxtga o'tirishi bilan birga Buxoro xonligida yangi sulola — Ashtarxoniylar sulolasiga asos soldi. Shayboniylar sulolasi bitdi. Shayxning karomatli duolari bilan taxt Boqi Muhammadga nasib qildi. U otasi Joni Muhammad nomidan pul zarb qildi. Xonlik mansablarini qayta ko'rib chiqdi. Qo'shin tuzilishini isloh qildi. Fuqarolar holini nazoratga oldi. Tarixchi Muhammad Yusuf Munshiy ko'pgina islohotlar o'tkazgan Boqi Muhammadning umri qisqa bo'lganligi sababli ishlari yakun topmaganligini yozadi.

Boqi Muhammad Buxoro taxtiga kelgach, Mavlono Imkanagiyy bilan munosabatlari haqidagi ma'lumotlarni hozircha topa olmadik. Mavlono 1601-yili vafot etgan. O'g'li Abul Qosim Imkanagiyyning tashabbusi bilan u kishi dafn qilingan joyga maqbara qurilganligi ma'lum. Hozir ushbu maqbara joylashgan Kitob tumani Xo'jailmkoni qishlog'ida u kishining avlodlari yashab kelmoqda. Qishloq imom-xatibi noibi Lochin domlaning aytishicha, Turkiya, Ozarboyjon, Malayziya, Hindiston, Pokiston va shu bilan birga, ko'pgina islom davlatlaridan ilm ahli, naqshbandiya tariqati ulamolari Mavlono Imkanagiyy qabrini ziyorat qilish uchun kelmoqda.

Oldimdzidagi vazifa — Mavlono shayx qoldirgan ma'naviy va moddiy merosni chuqurroq o'rganib, qadamjolarini yanada obod qilib, kelajak avlodga qoldirishdir.

Jahongir QURBONOV,
Kitob tumanidagi
44-maktabning tarix fani o'qituvchisi

Matematika fanidan test savollari

(Oxiri. Boshii oʻtgan sonlarda.)

87.	ABC uchburchakning BD medianasidagi E va F nuqtalar (E nuqta B uchiga yaqin joylashgan) medianani teng uchta qismga boʻladi. Agar ABC uchburchakning yuzi 36 ga teng boʻlsa, AEB uchburchakning yuzini toping.	6	9	12	4
88.	Soatning soat mili ikki soatda necha gradusga buriladi?	60°	90°	75°	120°
89.	Toʻgʻri burchakli uchburchakning katta kateti $4\sqrt{2}$ ga teng, kichik kateti gipotenuzasidan 3 marta kichik. Uchburchakka ichki chizilgan aylananing uzunligini toping.	$4(\sqrt{2}-1)\pi$	$2(\sqrt{2}-1)\pi$	$4(\sqrt{2}+1)\pi$	$2(2\sqrt{2}+1)\pi$
90.	Agar toʻgʻri burchakli uchburchakning katetlaridan biri $2\sqrt{2}$ ga, gipotenuzasi $4\sqrt{5}$ ga teng boʻlsa, gipotenuzaga tushirilgan bissektrisa uzunligini toping.	3	6	4	$2\sqrt{3}$
91.	Parallelogramning tomonlari 10 va 14, oʻtmas burchagi 150° ga teng. Barcha burchaklarining bissektrisalari oʻzaro kesishib, toʻgʻri toʻrtburchak hosil boʻlgan. Shu toʻgʻri toʻrtburchakning yuzini toping.	4	8	12	6
92.	$ABCD$ parallelogramda D oʻtmas burchak. E nuqta AB tomonida yotadi. $BCDE$ toʻrtburchak yuzining DAE uchburchak yuziga nisbati 5:3 kabi boʻlsa, $AE:EB$ nisbatini toping.	3	$\frac{3}{2}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{2}{3}$
93.	Uzunligi 12 π boʻlgan aylana muntazam oltiburchak va ABC uchburchak ichki chizilgan. ABC uchburchakning oʻtkir burchagi 60° boʻlib, uning AB tomoni aylananing markazidan oʻtadi. Muntazam oltiburchakning yuzi ABC uchburchakning yuzidan qanchaga katta?	$36\sqrt{3}$	$18\sqrt{3}$	$48\sqrt{3}$	$32\sqrt{3}$

94.	Piramida asosining diagonalari soni piramidaning qirralar soniga teng. Piramidaning yoqlari soni bilan uchlari soni yigʻindisini toping.	16	12	14	8
95.	Toʻrtburchakli muntazam prizma asosining diagonalini uning yon yoqi diagonaliga nisbati 2:3 kabi. Agar bu prizma asosining yuzi 14 dm^2 boʻlsa, uning hajmini (dm^3) hisoblang.	98	196	$7\sqrt{147}$	$7\sqrt{161}$
96.	Piramida balandligining oʻrtasidan asosga parallel tekislik oʻtkazilgan va hosil boʻlgan kesim yuzi 27 ga teng. Agar berilgan piramidaning balandligi 10 ga teng boʻlsa, uning hajmini toping.	360	320	340	400
97.	Bir nuqtadan tekislikka ikkita ogʻma oʻtkazilgan. Ogʻmalarning uzunliklari 17:10 kabi nisbatda va ularning mos ravishda proyeksiyalari esa 5:2 nisbatda. Agar ogʻmalar va ularning proyeksiyalari uzunliklari natural sonlar boʻlsa, quyidagi sonlardan qaysi biri berilgan nuqtadan tekislikkacha boʻlgan masofaning uzunligi boʻla oladi?	8	7	6	9
98.	Uchlari Oxy tekisligining $(0;0)$, $(0;2)$, $(4;2)$ va $(1;0)$ nuqtalarida boʻlgan toʻrtburchakni Ox oʻqi atrofida aylantirishdan hosil boʻlgan jismning hajmini toping.	12π	8π	9π	6π
99.	Sharga tashqi chizilgan kesik konus asosining radiuslari 3 va 6 ga teng. Kesik konus toʻla sirtining shar sirtiga nisbatini toping.	$\frac{7}{4}$	$\frac{7}{6}$	$\frac{14}{9}$	$\frac{14}{3}$
100.	$(3;4)$ nuqtani koordinatalar boshiga nisbatan soat mili harakati yoʻnalishida 90° ga burish natijasida hosil boʻlgan nuqtaning koordinatalarini aniqlang.	$(4;-3)$	$(-3;4)$	$(3;-4)$	$(-4;3)$

Kimyo fanidan test savollari

(Oxiri. Boshii oʻtgan sonlarda.)

№	Savol	A	B	C	D
85.	2,3,3-trimetil-2-xlorbutanga natriy gidrok-sidning spirtidagi eritmasi bilan taʼsirlash-ishidan olingan mahsulotga dastlab vodorod bromid, soʻngra natriy metalli taʼsir ettirildi. Oxirgi moddaning nomini aniqlang.	2, 2, 3, 3, 4, 4, 5, 5-oktame-tilgeksan	2, 2, 3, 3-tetrametil-geksan	2, 2, 3, 3, 5, 5-geksa-metil-geksan	2, 3, 3-trime-tilbuten-1
86.	2:1 mol nisbaida olingan ikkita alkan aralashmasidagi C ning H ga nisbati 7:17. 1:1 mol nisbatda olinganda C lar nisbati 2:3 boʻlsa, molar massasi kichik alkanni toping.	butan	etan	geksan	propan
87.	Metan gomologi yondirilganda $1,2 \cdot 10^{23}$ dona C^2 va $4,5 \text{ cm}^3$ ($P=1 \text{ atm}$, $T=277 \text{ K}$) suv hosil boʻldi. Alkanning molar massasini (g/mol) hisoblang. ($N_A=6 \cdot 10^{23} \text{ mol}^{-1}$)	58	44	72	30
88.	Siklopentan, siklopropan va vodoroddan ibo-rat gazlar aralashmasi 70°C gacha (P i shi troki-da) qizdirildi. Natijada hajm 10% ga kamaydi. Harorat 350°C gacha koʻtarilganda hajm ka-mayib, $M_{(av)}=44 \text{ g/mol}$ boʻlgan gazlar aralashmasi hosil boʻldi. Dastlabki aralashmadagi vodorodning hajmiy ulushini hisoblang.	60 %	50 %	40 %	30 %
89.	Quyidagi oʻzgarishlar asosida hosil boʻlgan X va Y organik moddalarning molar massalari (g/mol) yigʻindisini toping. Sik-logeksan $\xrightarrow[\text{H}_2]{\text{I}_2, \text{AgNO}_3} A(1 \text{ mol}) \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} B \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} C \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} D \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} E \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} F \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} G \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} H \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} I \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} J \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} K \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} L \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} M \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} N \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} O \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} P \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} Q \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} R \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} S \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} T \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} U \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} V \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} W \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} X \xrightarrow[\text{H}_2]{\text{HNO}_3, \text{H}_2\text{SO}_4} Y$	216	297	267	224
90.	Ekvimolar nisbatda olingan etan va etilendan iborat 290 g aralashma toʻliq degidrogenlani-shi natijasida hosil boʻlgan asetilen massasi-ni (g) va vodorod hajmini (l, n.sh.) hisoblang.	260; 336	216; 268,8	162; 201,6	108; 134,4
91.	Metandan ikki bosqichda benzol olinadi. $(CH_4 \xrightarrow{1000^{\circ}\text{C}} C_2H_2 \xrightarrow{\text{tuzilish}} C_6H_6)$ 11,7 g benzol olish uchun necha mol metan sarflanadi? ($\eta_1=75\%$, $\eta_2=100\%$)	1,2	1,4	1,6	1,8
92.	CH_4 1500°C da qizdirilganda atsetilen hosil qiladi. Agar olingan gazlar aralashmasida hajm jihatdan 1/7 qismi atsetilen boʻlsa, reaksiya unumini (%) toping.	40	50	60	75

93.	Metan va etin aralashmasida uglerod massasi vodorodnikidan 4 marta ortiq. Shu aralashma moʻl bromli suvdan oʻtkazilganda hajm necha marta kamayadi?	1,25	2,5	2	4
94.	Benzol va stiroldan iborat aralashma 200 g 8 %li bromli suv eritmasini rangsizlantira-di. Xuddi shunday aralashma toʻliq yondir-ilganda 2 mol karbonat angidrid ajraladi. Dastlabki aralashma tarkibidagi benzol miqdorini (mol) hisoblang.	0,2	0,1	0,3	0,4
95.	0,6 mol alkan va etilen aralashmasi teng ikki qismga ajratildi. Birinchi qismi bromli suv solingan idishdan oʻtkazilganda idish massasi 2,8 g ga ortdi. Ikkinchi qismi toʻliq yondiril-ganda 14,4 g suv hosil boʻldi. Dastlabki aralashmadagi alkanning massasini (g) hisoblang.	12	6	8,8	17,6
96.	Metan, etin va etandan iborat aralashmani gidrogenlash uchun sarflangan vodorod hajmi aralashma hajmiga teng. Xuddi shunday aralashmani yoqish uchun sarflangan kislorod hajmi aralashma hajmidan 2,55 marta koʻp boʻlsa, dastlabki gazlar aralashmasidagi $\varphi(CH_4)$ ni aniqlang.	0,3	0,25	0,4	0,2
97.	Toʻyingan bir atomli spirt molekulasida kislorodning massa ulushi 0,5 ga teng boʻlsa, uning nisbiy molekular massasini hisoblang.	32	46	60	74
98.	1 mol butanolning yonish tenglamasidagi koeffitsiyentlar yigʻindisini toping.	16	15	14	17
99.	Kaliy permanganatning neytral eritmasi orqali eten va propen aralashmasi oʻtkazilganda 1,74 g choʻkma olindi. Hosil boʻlgan spirtlar toza holda ajratib olindi va 1,15 g Na bilan ishlendi. Reaksiyada ajralgan vodorod hajmini (l, n.sh.) aniqlang.	0,56	0,112	0,336	0,672
100.	Aldegid kumush oksidining ammiakli erit-masida oksidlanishidan 32,4 g choʻkma va kislotada hosil boʻldi. Ushbu kislotada propa-nol-2 bilan H_2SO_4 ishtirokida reaksiyaga kirishganda 17,4 g tegishli murakkab efir hosil boʻldi. Reaksiya uchun olingan alde-gidni aniqlang.	CH_3CH_2CHO	$CH_3CH_2CH_2CHO$	CH_3CHO	$HCHO$

Tarix fanidan test savollari

(Oxiri. Boshi o'tgan sonlarda.)

№	Savol	A	B	C	D
65.	O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining nechanchi moddasida hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlangan?	31-modda	18-modda	76-modda	24-modda
66.	"O'zbekmuzey" Respublika jang'armasi tuzilgan yilni belgilang.	1998-yil	1994-yil	1996-yil	1997-yil
67.	O'zbekistonda BMTning vakolatxonasi ish boshlagan yilni belgilang.	1993-yil	1995-yil	1998-yil	2000-yil
68.	MDHning Nizomi qabul qilingan (imzolangan) yilni belgilang.	1993-yil	1995-yil	1996-yil	1998-yil
69.	To'g'ri ma'lumot berilgan javobni toping.	1921-1922-yillarda Vashington konferensiyasi bo'lib o'tgan.	1918-yil 28-iyunda Germaniya Versal tinchlik konferensiyasi o'tkazilgan.	1918-1920-yillarda Parij tinchlik konferensiyasi o'tkazilgan.	1924-yilda Sovet Rossiyasi va Germaniya o'rtasida Rapallo shartnomasi imzolangan.
70.	Quyidagilardan XIX asrda Lotin Amerikasining ispan va portugal mustamlakachilariga qarshi kurashga rahbarlik qilgan shaxslarni belgilang. 1) Simon Bolivar; 2) Xose San Martin; 3) Madero; 4) Sukre; 5) Uerta; 6) Maksimo Gomes; 7) Porfirio Dias	1, 2, 4, 6	1, 3, 5, 7	2, 4, 6, 7	2, 3, 5, 6
71.	Quyidagilardan XIX asr so'nggi choragida Shimoliy Afrika davlatlari tarixida bo'lib o'tgan voqealarni belgilang. 1) Misr Buyuk Britaniya mustamlakasiga aylandi; 2) Liviya Italiya mulki deb e'lon qilindi; 3) "Yosh Jazoir" partiyasi tuzildi; 4) Xartuma misrlik Abdul Qodir general-gubernator etib tayinlandi; 5) Marokashda Fransiya protektorati o'rnatildi; 6) Tunisda Fransiya hukmronligi o'rnatildi	1, 4, 6	1, 4, 5	2, 3, 5	2, 3, 6
72.	Turor Risqulov nechanchi yilda o'lik musulmonlar byurosi (Mushyuro) raisi bo'lgan?	1919-yilda	1922-yilda	1920-yilda	1923-yilda
73.	1940-yil sentabrda Germaniya, Yaponiya va Italiya o'rtasida Uchlar pakti (Uchlar Ittifoqi shartnomasi) imzolandi. Tez orada bu pakt (shartnomaga) quyidagi qaysi davlatlar qo'shilgan? 1) Yugoslaviya; 2) Vengriya; 3) Ruminiya; 4) Polsha; 5) Chexiya; 6) Bolgariya	2, 3, 6	1, 4, 5	2, 4, 6	1, 3, 6
74.	Ma'lumki, O'rta Osiyoda taraqqiyparvarlar rivojlangan jamiyat yaratishdek o'z g'oyalarni amalga oshirishda mutaaassiblik, loqaydlik, qoloqlikka qarshi kurash olib borishga alohida ahamiyat berganlar. Ular bu vazifalarni amalga oshirishda quyidagi qaysi yo'nalishlarni ustuvor deb hisoblaganlar? 1) o'lkada yangi usul maktablari tarmoq'ini kengaytirish; 2) Davlat dumasida savdo-sotiq egalarga imtiyoz berish; 3) qobiliyatli yoshlarni chet elga o'qishga yuborish; 4) rus bujuziyasini har tomonlama qo'llab-quvvatlash; 5) turli ma'rifiy jamiyatlar va teatr truppalari tuzish, gazeta va jumalari chop etish; 6) soliqlar masalasida radikal islohotlar o'tkazish	1, 3, 5	1, 4, 6	2, 3, 6	2, 4, 5
75.	Quyidagi voqealar to'g'ri xronologik ketma-ketlikda berilgan javobni aniqlang. 1) Buyuk Britaniya Transvaalni bosib oldi; 2) "Misr - misrliklarnik" shiori ostida chet elliklarga qarshi kurashgan "Xizbul-Vatan" partiyasi tashkil topdi; 3) Germaniya imperiyasida katolik cherkovining ta'sirini kamaytirishga qaratilgan maxsus qonun qabul qilindi; 4) Turkiyada konstitutsiya e'lon qilindi, ikki palatali parlament joriy etildi; 5) Gerero qabilalari Samuil Magarero boshchiligidagi ozodlik uchun boshqichilarga qarshi qo'zg'olon boshladilar	2, 3, 4, 1, 5	3, 2, 5, 1, 4	1, 4, 2, 3, 5	2, 3, 1, 4, 5
76.	XIX asrning oxiri - XX asr boshlarida qaysi hududda g'alla ekiladigan va yaylov sifatida foydalaniladigan yerlarga paxta ekilishi natijasida g'alla va chorva mahsulotlarini chetdan olib kelish ayniqsa kuchaygan edi?	Farg'ona vodiysida	Toshkent volhasida	Qashqadaryo volhasida	Zarafshon vodiysida
77.	Quyidagi voqealar sodir bo'lgan yillari bilan mos ravishda berilgan javobni belgilang. 1) Xurosonda Abul Abbas Abdullohning noibligi boshlandi; 2) Somoniy Nuh ibn Nasr Abu Ali Chag'oniyni Chag'oniyniga hokim etib tayinlandi; 3) Chig'atoy Ma'sudbekni Movarounnahr noibi etib tayinlandi; 4) Nasr ibn Sayyor Xuroson noibi etib tayinlandi; a) 738-yil; b) 750-yil; c) 830-yil; d) 947-yil; e) 952-yil; f) 1238-yil	1-c, 2-c, 3-f, 4-a	1-c, 2-d, 3-f, 4-b	1-d, 2-e, 3-f, 4-a	1-d, 2-c, 3-f, 4-b
78.	Rus yertarini birlashtirish asosan nihoyasiga yetkazilgan yilda Buxoro taxtini kim boshqarayotgan edi?	Ko'chkunichxon	Abu Said	Sulton Ahmad	Sulton Mahmud

№	Savol	A	B	C	D
79.	Quyidagilardan XIX asrning ikkinchi yarmida bo'lib o'tgan voqeani belgilang.	Orenburg general-gubernatorligi tarkibida Turkiston viloyati tashkil qilindi.	V.Perovskiy boshchiligidagi qo'shin Xiva xonligigacha yetib borolmay orqaga qaytib ketishga majbur bo'ldi.	Rossiya imperiyasi tomonidan Sirdaryoning Orolga quyilish joyida Raim qal'asi bunyod etildi.	Buyuk Britaniya tomonidan kapitan J.Abbot Xiva va Buxoroga yuborildi.
80.	Rossiya imperiyasining mustamlakachilik siyosati davrida qabul qilingan Nizomlar asosida amalga oshirilgan ishlari mos ravishda berilgan javobni aniqlang. 1) 1867-yilgi "Nizom loyihasi" bo'yicha; 2) yangi 1886-yilgi "Turkiston o'lkasini idora qilish to'g'risidagi Nizom" bo'yicha. a) muvaqqat harbiy-sudlov komissiyalari tuzildi; b) uyecd sudlari bekor qilindi; c) general-gubernatorlik Devonining sudlov bo'limi tashkil etildi; d) sud tergovchilari, viloyat prokurori va ularning yordamchisi lavozimlari joriy etildi; e) Turkiston viloyatini boshqarish bo'yicha harbiy mahkama joriy etildi.	1-a, c, 2-b, d	1-a, b, 2-c, d	1-a, d, 2-b, e	1-a, c, 2-d, e
81.	Quyidagi hukmdorlar hukmronlik qilgan asrda yashagan shaxslarni mos ravishda belgilang. 1) Sosoniylar shohi Xusrov I Anushervon; 2) Somoniy Nuh ibn Nasr; 3) Xalifa Umar ibn Abdulaziz; 4) Xalifa Muoviya I; 5) Mo'g'uliston xoni Tug'luq Temur a) Hoshim ibn Hakim; b) Abu Ali Chag'oni; c) Ubaydulloh ibn Ziyod; d) Abu Bakr Kalaviy; e) Istami; f) Mahmud Yalavoch.	1-e, 2-b, 3-a, 4-c, 5-d	1-c, 2-b, 3-a, 4-c, 5-f	1-b, 2-e, 3-c, 4-a, 5-d	1-b, 2-e, 3-a, 4-c, 5-f
82.	Sobiq Ittifoq tarkibida bo'lgan quyidagi qaysi davlat Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligiga a'zo bo'lmagan?	Latviya	Qirg'iziston	Ozbarhayjon	Tojikiston
83.	Quyidagilardan Midiyada Kiaksar hukmronlik qilgan davrdan Rim respublikasida muntazam yollanma qo'shinlarga tayanuvchi harbiy boshliqlar real kuchga aylangan davr oraliq'ida sodir bo'lgan voqealarni toping. 1) Buyuk Xitoy devorining dastlabki qurilish ishlari boshlandi; 2) Rim shahriga asos solindi; 3) Fors shohi Kserks qo'shinlari shimoliy Yunonistonda ishg'ol qildi; 4) Rim imperatori Konstantin poytaxtni Konstantinopol shahriga ko'chirdi; 5) Kushon davlati inqirozga yuz tutib, parchalanib ketdi; 6) Makedoniya podshosi Filipp II Yunonistonda bosib oldi.	1, 3, 6	2, 4, 5	1, 2, 4	2, 3, 6
84.	Quyidagi qaysi davlatlar qo'shinlari Marv volhasining bosh to'g'oni - Sultonbandni buzib tashlagan? 1) Arab xalifaigi; 2) Mo'g'ullar davlati; 3) Xiva xonligi; 4) Buxoro amirligi	2, 4	1, 3	1, 4	2, 3
85.	To'g'ri ma'lumot berilgan javobni toping.	1905-yil Tanganikada Germaniyaga qarshi ozodlik uchun boshlangan qo'zg'olon 2 yildan ortiq davom etdi.	1878-yilda Germaniya sotsial-demokratik partiyasi tashkil topdi.	1891-yilda Otto fon Bismark Reyxstag oldiga sotsialistlarga qarshi qonunga doimiy tus berish masalasini qo'ydi.	1890-yilda Germaniya imperiyasi taxtiga Vilgelm II o'tirdi.
86.	To'g'ri ma'lumot berilgan javobni toping.	1916-yilda Somma jangi bo'lib o'tdi.	1914-yilda IPr jangida Germaniya xor gazini qurol sifatida ishlatdi.	1915-yilda Marna daryosi bo'yida jang bo'lib o'tdi.	1918-yilda tarixga "Nivel qirg'in" degan nom bilan kirgan qirg'in yuz berdi.
87.	Quyidagi voqealardan qaysilari bronza davriga to'g'ri keladi? 1) Mesopotamiyada shumer manzilgohlari vujudga kela boshladi; 2) Sargon I Akkad va Shumer shaharlarini o'z hokimiyati ostida birlashtirdi; 3) Bobil podshohi Mesopotamiya janubidagi eng yirik davlatga aylandi; 4) Xuanxe daryosining o'rta oqimida Xitoy hududidagi ilk davlat paydo bo'ldi; 5) O'rta Osiyo aholisi to'rta guruhga: kohinlar, jangchilar, dehqonlar, hunarmandlarga bo'ldi; 6) Misrda odamlar Nil daryosi qirg'oqlaridagi yerlarni o'zlashtira boshladilar	2, 3, 4	1, 2, 5	2, 3, 5	1, 2, 6
88.	Quyidagi voqealar to'g'ri xronologik tartibda berilgan javobni toping. 1) Akbarsbob qo'shini afg'onlarning Sur sulolasi qo'shinini butunlay yanchib tashladi; 2) Shoh Jahonning o'g'illari Bakni egalladi; 3) Humayun Eron yordamida Hindiston taxtiga da'vogarlarini tor-mor etib, hokimiyatni yana o'z qo'lga qaytarib oldi; 4) Buyuk Britaniya Bengaliyani bosib oldi; 5) Shoh Jahon Boburiylar taxtiga o'tirdi	3, 1, 5, 2, 4	2, 3, 4, 1, 5	3, 2, 1, 5, 4	3, 2, 4, 1, 5
89.	Turkiston Muxtoriyati hukumatida Ubaydulla Xo'jayev qaysi lavozimni egallagan?	Harbiy vazir	Bosh vazir o'rinbosari	Tashqi ishlar vaziri	Oziq-ovqat vaziri

Fizika fanidan test savollari

(Oxiri. Boshi oʻtgan sonlarda.)

№	Savol	A	B	C	D
72.	Tok oʻtayotgan silindrsimon oʻtkazgich pressda siqilmoqda. Agar press oʻtkazgichning uzunligini 0,2 % kamaytirgan boʻlsa, undagi tok kuchi necha foiz ortgan? (Oʻtkazgich yasalgan moddaning zichligi oʻzgarmas)	0,4	0,2	0,8	1,2
73.	Suvning zichligi 1 g/cm³. Suv solingan idish 0,6c tezlik bilan harakatlanganida suvning zichligi (g/cm³) qanday boʻladi? c - yorugʻlikning boʻshliqdagi tezligi.	1,56	1,25	1,67	2,78
74.	2 soat davom etgan elektrolizda katodda 14 g kumush ajralib chiqdi. Elektroliz jarayoni yana 4 soat davom ettirilsa hammasi boʻlib qancha (g) kumush olinadi?	42	28	56	64
75.	A va B elektrolit vannalar bir-biri bilan rasmda koʻrsatilganidek ulangan. A vannaga misli eritma, B vannaga kumushli eritma solingan. Agar maʼlum bir vaqtdan keyin A vannaning katodida 6 g mis ajralib chiqqani maʼlum boʻlsa, bu vaqtda B vannaning katodida qancha massali (g) kumush ajralib chiqqanini aniqlang. $k_{\text{mis}}=0,33 \text{ mg/C}$, $k_{\text{kumush}}=1,1 \text{ mg/C}$	20	1,8	18	2
76.	Elektroliz jarayoni ikki bosqichda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda 2 A tok oʻtkazildi va 1 soat davom etdi. Ikkinchi bosqichda esa 3 A tok oʻtkazildi. Agar katodda har ikki bosqichda ham bir xil massali modda ajralib chiqqan boʻlsa, ikkinchi bosqich qancha vaqt (h) davom etganini aniqlang.	2/3	3/2	6	4
77.	Ikki nuqtaviy zaryad oʻzaro itarishadi. Ularning taʼsirlashuv potensial energiyasi qanday ishoraga ega?	musbat	manfiy	nolga teng	turli ishorali boʻlishi mumkin
78.	Induksiyasi B boʻlgan magnit maydonda m massali proton v tezlik bilan aylanma harakatlanmoqda. Uning aylanish radiusi qaysi formula bilan ifodalanadi?	$\frac{mv}{eB}$	$\frac{mv^2}{eB}$	$\frac{mv}{B}$	$\frac{2mv}{eB}$
79.	Elektroliz jarayonida katodga ikki valentli modda ajralib chiqmoqda. Bir mol modda ajralib chiqishi uchun katoddan qancha zaryad oʻtishi kerak? (e - elementar zaryad, N_A - Avagadro soni).	$2eN_A$	$2e/N_A$	$eN_A/2$	eN_A
80.	Magnit maydon induksiyasi x oʻqi boʻylab yoʻnalgan boʻlsa, Lorens kuchi y oʻqi boʻylab yoʻnalishi uchun bu maydondagi protonning tezligi qanday yoʻnalgan boʻlishi kerak?	z oʻqi boʻylab	z oʻqiga qarshi	x oʻqi boʻylab	y oʻqiga qarshi
81.	Magnit maydon induksiyasi x oʻqi boʻylab yoʻnalgan boʻlsa, Lorens kuchi y oʻqi boʻylab yoʻnalishi uchun elektronning tezligi qanday yoʻnalgan boʻlishi kerak?	z oʻqi boʻylab	z oʻqiga qarshi	x oʻqi boʻylab	y oʻqiga qarshi
82.	Aylana shaklidagi oʻtkazgichlardan teng miqdorda rasmda koʻrsatilganidek tok oqmoqda. Agar $I_1/I_2=2$ va R_1 radiusi oʻtkazgichdan oqayotgan tokning O nuqtada hosil qilgan induksiyasi 12 mT boʻlsa, bu nuqtadagi natijaviy magnit maydon induksiyasini (mT) aniqlang.	18	6	9	24
83.	Teng miqdorda tok oʻtayotgan cheksiz uzun parallel oʻtkazgichlarning A nuqtadagi umumiy magnit maydon induksiyasi 15 mT. Agar I1 tok oʻtayotgan oʻtkazgich tarmoqdan uzilsa, A nuqtadagi magnit maydon induksiyasi (mT) qanday boʻlib qoladi?	10	5	7,5	8
84.	Fokus masofasi 15 cm boʻlgan yupqa yigʻuvchi linza yordamida buyumning 3 marta kattalashgan mavhum tasviri hosil qilindi. Buyumdan tasvirgacha boʻlgan masofani (cm) aniqlang.	10	40	30	20
85.	Radioaktiv preparatning aktivligi 10³ Bq, yarim yemirilish davri 3 oy. Bir yil avval preparatning aktivligi (Bq) qanday boʻlgan?	$1,6 \cdot 10^6$	$8 \cdot 10^5$	$6,4 \cdot 10^6$	$3,5 \cdot 10^7$

№	Savol	A	B	C	D										
86.	Buyum optik kuchi -10 dpt boʻlgan botiq linzadan 20 cm masofada turibdi. Agar buyumning balandligi 6 cm boʻlsa, buyum tasvirining balandligini (cm) aniqlang. 	2	3	1	4										
87.	C sigʻimli kondensatorning musbat va manfiy zaryadli qoplamalari akkumulyatorning musbat va manfiy qutblariga mos holda ulanmoqda. Agar akkumulyatorning EYK U, kondensatordagi kuchlanish 2U boʻlsa, bu jarayonda akkumulyator elektr energiyasi qanchaga oʻzgaradi?	CU^2	$-CU^2$	$-1,5CU^2$	$1,5CU^2$										
88.	A va B zaryadlangan, C neytral sfera. B sfera A sferaning ichida, ularning radiuslari uchun $R_A=2R_B=2R_C$ munosabat oʻrinli. Zaryadlari mos ravishda $q_A=+6q$, $q_B=+3q$, $q_C=0$ ga teng. Dastlab, B sferani A sferaga ichkaridan tekkizib olinsa, soʻngra C sferani tashqaridan tekkizib olinsa jarayon oxirida A, B, C sferalarning zaryadi qanday boʻladi?	$+6q, 0, +3q$	$+4q, +3q, +2q$	$+5q, +2q, +2q$	$+7q, +q, +q$										
89.	Tebranish konturi induktivligi 0,5 H boʻlgan gʻaltak va sigʻimi 20 mF boʻlgan kondensatordan iborat. Agar kondensatordagi kuchlanish 2 V boʻlgan paytda gʻaltakdagi tok kuchi 0,3 A boʻlgan boʻlsa, konturdagi tok kuchining maksimal qiymatini (A) aniqlang.	0,5	0,4	0,6	0,8										
90.	50 rad/s siklik chastotali oʻzgaruvchan tok manbayiga sigʻimi 25 μF boʻlgan kondensator ulangan. Agar manbadagi kuchlanishning maksimal qiymati 2 V boʻlsa, zanjirdagi tok kuchining maksimal qiymatini (mA) aniqlang.	2,5	1,6	5	0,5										
91.	Tebranish konturidagi kondensatorning sigʻimi 10^{-4} F, gʻaltakning induktivligi 0,25 H. Kondensatordagi maksimal kuchlanish 4 V ga teng boʻlsa, gʻaltakdan oʻtadigan maksimal tokni (mA) aniqlang.	80	64	0,8	0,08										
92.	Ideal tebranish konturidagi erkin elektromagnit tebranishlar davri 2,5 μs. Agar konturdagi yassi kondensator qoplamalari orasidan dielektrik singdiruvchanligi 6,25 boʻlgan modda chiqarib olinsa, konturdagi erkin elektromagnit tebranishlar chastotasi (MHz) qanday boʻladi?	1	0,8	1,2	1,6										
93.	Tezligi 0,1c boʻlgan zarraning toʻliq energiyasi E ga teng. Zarraning tezligi uch marta ortsa, toʻliq energiyasi qanday boʻladi? c - yorugʻlik tezligi.	$\sqrt{1,09}E$	$\sqrt{1,06}E$	$\sqrt{1,15}E$	9E										
94.	Harakatdagi zarraning massasi uning tinchlikdagi m_0 massasidan 8 marta ortiq. Uning kinetik energiyasi qanday? c - yorugʻlikning vakuumdagi tezligi.	$7m_0c^2$	$6m_0c^2$	$5m_0c^2$	$8m_0c^2$										
95.	Tinchlikdagi energiyasi 3,2 TJ boʻlgan zarra 0,6c tezlik bilan harakatlangan impuls qanchaga (kg·km/s) teng boʻladi? c - yorugʻlikning vakuumdagi tezligi.	8	16	12	4										
96.	Tinchlikdagi massasi 1,2 kg boʻlgan jism 0,6c tezlik bilan harakatlangan, uning massasi qanchaga (kg) oʻzgaradi? c - yorugʻlikning vakuumdagi tezligi.	0,3 ga ortadi	0,3 ga kamayadi	0,24 ga ortadi	0,24 ga kamayadi										
97.	Kaliy uchun elektronlarning metall dan chiqish ishi 2,2 eV. Bu energiyani J birligidagi qiymati qanday?	$3,5 \cdot 10^{-19}$	$4,5 \cdot 10^{-19}$	$4 \cdot 10^{-19}$	$7,5 \cdot 10^{-19}$										
98.	Protonning massasini antiprotonning massasiga nisbatini aniqlang.	1	2	3	4										
99.	Tadqiqotchi olim oʻziga nomaʼlum boʻlgan moddada yorugʻlik nurining tarqalish tezligi $1,24 \cdot 10^8$ m/s ekanligini oʻlchadi. Quyidagi jadvaldan foydalangan holda bu qanday modda ekanligini aniqlang. Jadvalda moddalar va ularning nur sindirish koʻrsatkichlari berilgan. Yorugʻlikning vakuumdagi tezligi $3 \cdot 10^8$ m/s. 	suv	olmos	yoqut	shisha										
100.	M va N koʻzgular yordamida K jismning tasvirini koʻrishimiz mumkin. Agar koʻzgular orasidagi masofa d boʻlsa, biz koʻrayotgan tasvir K jismdan qanday uzoqlikda joylashgan? Koʻzgular parallel. <table><tr><th>modda</th><th>n</th></tr><tr><td>suv</td><td>1,33</td></tr><tr><td>shisha</td><td>1,5</td></tr><tr><td>yoqut</td><td>1,76</td></tr><tr><td>olmos</td><td>2,42</td></tr></table>	modda	n	suv	1,33	shisha	1,5	yoqut	1,76	olmos	2,42	2d	d	3d	4d
modda	n														
suv	1,33														
shisha	1,5														
yoqut	1,76														
olmos	2,42														

Qo'ng'iroq chalinguncha

Rishta

Ulg'ayish

Qo'ng'iroq jiringladi, oldim. "Tabrik yuboribsan, rahmat, qizim, boshim ko'kka yetib hech tushgisi kelmaydi-da, sabrim chidamay telefon qilyapman, xursandligimdan ko'zlarimga uyqu kelmadi..."

Yig'lab yubordim.

Hamma fanlarni yaxshi o'zlashtirdim. Bir kuni jismoniy tarbiyadan terlab-pishib keldik, matematika o'qituvchimiz bir stakan suv bilan meni kutib turardi. Tomog'im qaqrab ketsa-da, "maxsus e'tibor"ni qabul qilmas darajada o'jar edim...

"Yo'lim tushgan edi, bir ko'rib o'tay degandim", degan ovozni eshitib ko'rpadan sekin mo'raladim, yana o'sha ustozim: ijrg'andim. Bu ustozimning hech qachon uyimiz tomonga ishi tushmas, atay kelgan edi men kekkaygan o'quvchisidan xavotir olib (kokisorim!). O'sha kuni tobim qochib maktabga bormagandim... Ular menga qancha mehribonlik qilsa, shuncha mag'rurlikim oshardi.

Mendan ko'ra 9-sinfidagi bir o'quvchim aqlli ekan. Har lahza g'animatligini sezgandek o'sha qizgina darsimda menga havas bilan tikilib turganini ko'raman, baholari pastligini jurnalidan bilib, bor-yo'g'i "uch" baho qo'yish uchun unga yuzlandim. Kundaligini mamnuniyat bilan bag'riga

bosdi. "Hoy qiz, "besh" emas, "uch" baho oldingiz", deb kesatib qo'ydim. "Sizning tabarruk qo'lingiz tegdi-da, ustoz", shivirlab qo'ydi qizgina!

"Ustoz, mana bu yozib bergan qog'ozingiz deyarli titilib ketibdi, har kuni o'qiganimdan, yaxshisi rasmingiz beraqoling. Kichik bo'lsa ham mayli, shu yerda turadi (chap ko'krak cho'ntagiga imo qildi). "Titilib ketgan" qog'ozda faqatgina yaxshi o'qish kerakligi haqida bir og'iz gap yozilgan edi (o'sha yozug'imda nima sehr bo'lgan ekan, hamon menga sir). Ko'p o'tmay o'sha o'quvchim — Hurriyatim to'satdan yorug' dunyoni tark etdi, ismi bilan ketdi farishtaginam...

Suv bilan kutib o'tiradigan ustozim hozir bu olamda yo'q. poylarini o'pmasdim... Hayajonini yashira olmagan ustozim mensiz, mening qo'ng'irog'imsiz ham keksalik gashtini surib yuribdi. Men ularga tabrik yo'llamagan edim, ordona qolgur telefonimda "Imo", "Telegram" kabilar avtomatik tarzda ustozimni chatga chortlagan edi. Bu ustozimga qimmatli tabrik bo'lib tuyulgan. Yig'lashimning sababi ana shunda! Ustoz bo'lib ustozim qadrini bildim, dunyojoni!

Marhabo SATTOROVA,
Nurota tumanidagi
14-maktab o'qituvchisi

Erta tongda har yon oppoq qorligini ko'rib qiyqirmadim, ajablanmadim, otanom yoniga chopib suyunchi olmadim. Ha-a, ulg'ayibman...

Kuni bo'yi o'qish, ish tashvishlari bilan qorbo'ron o'ynamabman, rasmga tushmabman. Ishga ketayotsam, talabalar qorbo'ron o'ynashayotgan ekan. Meni hadik bosdi: maktab paytim o'g'il bola zoti borki, ko'chada qizlarni poylab turardi. Toki yig'latmaguncha qor bilan savalardi. Og'iz-burun qorga to'lardi. Qor yog'sa, qo'rqqanidan maktabga kelmaydiganlar ko'p bo'lardi. Har safar uyga shalabbo bo'lib yig'lagudek ahvolda qaytardim. Uch kunlab isitmalab yotardim. Shularni eslab yuragim orqaga tortib ketdi. Talaba yigitlardan hurkigancha asta-asta yurib ketaverdim. Yo'q, hech birining qor otgani haddi sig'madi. Ulg'ayibman...

Bolakaylar qorbola yasayotganini ko'rib, menda: "Viy-y, qo'lhalarini muzlatib zarilmikan shirintoylarga. Issiqqina uyda mazza qilib o'tirsa bo'lmasmikan?", degan o'y kechdi. O'zim o'sha yoshdalgimda singillarim bilan hamma joyni qorbolaga to'ldirib tashlaganimiz, hecham sovuq sezmaganimiz, onamning po'pisalari-yu dadamning do'qlari ham bizni uyga olib kirolmagani, kirsak ham qit-

mirlik qilib piyoladek keladigan dumaloq qorni cho'ntagimizga solib, pechkada eritganimiz yodimga keldi. Hozir esa boshqa fikrda ekanman, demak, ulg'ayibman!

Ishdan shoshib chiqayotganimda "chalpak" bo'lib tushishimga sal qoldi. Toki manzilga yetgunimcha yurak hovuchlab keldim, qayerda oyog'im osmondan bo'larkan deb. Bag'ringdalgimda yugursam ham yiqilmasdim, ona qishlog'im. Ha-a, u paytlar baland poshnali oyoqkiyimda yurmasdim. Uyg'ayibman...

Quloqlarim sovuqdan qizib ketayotganini his qildim. Yalang boshim sovuqdan muzlab qolibdi. Boshkiyimsiz yuradigan olifta bo'libmanmi?! Aha-a, ulg'ayibman...

Qo'l qattiq sovqotsa, issiqqa kirgan payt yomon og'riydi. Suyaklar zirqiraydi. Ko'chadan "qo'lim" deb yig'lab kelsam, dadam barmoqlarimni qo'llari bilan uqalay boshlardi. Og'riq asta-sekin ketardi. Hozir ham qo'lim muzlab, og'riy boshladi. Og'riqlarga darmonimdan olislarida shallaqi shaharlarning shovqinlariga quloq solgancha barmoqlarimga "kuhkuh"larkanman, xayolimga yana o'sha o'y keldi: ulg'ayibman...

Gulasal QODIROVA

Har gal quyosh bo'y ko'rsatganda burgutlar tovushi osmon bilan bo'yashgan baland tog' va cho'qqilar uzra aks sado beradi. Ular atrofda qad rostlab turgan ulkan qoyalar osha kuchli shamollarga ham basma-bas shiddat bilan parvoz qiladi. Tog' burgutlarining polaponlariga atalgan o'lja uyadagi eng yirik va kuchlilarigagina nasib etadi. Katta polaponlar kichiklarini tahqirlab, shovqin solib uyadan tushirib yuborishga harakat qiladi. Ayniqsa, kichikintoylar hali ovqatdan umidvor, unga ota-ona g'amxo'rliq zarur bo'ladi. Hayot beshafqat.

Hayot tog'lardan boshlanadi

Birovni ayash yo'q. Ota-onalar so'nggi vaqtlari nimagadir polaponlariga uzoqqa keltirishga shoshilmaydi. Ular kichikintoylarni uzoqdan kuzatadi, g'ayritabiyyi tovush chiqarib bezovtalanadi. Aftidan, ona burgutning tanlash vaqti keldi: u polaponlarining faqat birini merosxo'r sifatida uyada qoldirish niyatida. Ona burgutning birgina nigohi voyaga etgan polaponlarining ajralishi kerakligini anglatadi. Negaki, uning boshqa yumishlari ham bor.

Vaqt kelib yosh avlod bo'yga tortib mustaqil qadamlarini tashlay boshladilar. Bexavotir joy axtarib shoxdan shoxga sakrab uchishga shaylanishadi hamda mustaqil yashashga intilishadi. Shu tarzda ular hayoti o'zgarib, yashashga bo'lgan ishtiyoqlari kundan kun ortib boradi. Lekin hayot uchun kurashda ko'p narsani bilishlari, muvaffaqiyatga erishishda qanotlari mukammal bo'lishi lozim.

Kuz oxirlab, o'rmini izg'irinli sovuq kunlar egallay boshladi. Yosh jonivorlar uchun mas'uliyatli kunlar yaqin. Hademay qish qahrini sochib, ular uchun og'ir sinovlardan o'tish pallasi boshlanadi. Qisqasi, qushlar hayot tarzining achchiq haqiqati — yashash uchun kurashdan iborat.

Abdulla SAIDOV,
Xalq ta'limi a'lochisi

Alisher Navoiy milliarder bo'lganmi?

"Vaqfiya" Alisher Navoiy tasarrufidagi mol-mulkari haqida bo'lib, asarni har 30 yilda juz'iy tuzatishlar bilan qayta ko'chirish eslatib o'tilgan. Yaqinda internet tarmoqlarida qiziq bir ma'lumotni ko'rib qoldim. Faxri Hirotiyga asoslanib Bertelsning ma'lumot berishicha, hazrat Navoiyning bir kunlik daromadi 75 ming dinor bo'lgan, shundan 15 ming dinor xarajat qilingan. Bir dinor 4,25 gramm oltinga teng kelgan. Demak, bugungi hisobga ko'ra, 1 dinor — 212 \$(dollar). Alisher Navoiyning bir kunlik daromadi bugungi hisobda: 75 000*212= 15 900 000 \$ (o'n besh million to'qqiz yuz ming dollar). Bir kunlik xarajati esa 15000*212=3 180 000 \$ (uch million bir yuz sakson ming dollar). Sof daromad: 15 900 000 — 3 180 000 = 12 720 000 \$ (o'n ikki million yetti yuz yigirma ming dollar). Ana endi hazrat Navoiyning bir yillik daromadlarini hisoblaymiz: 12 720 000*360 = 4 642 800 000 \$ (to'rt milliard olti yuz qirq ikki million sakkiz yuz ming dollar).

"Muhokamat ul-lug'atayn" asaridan va hazratning o'zi haqida bildirgan fikrlarini keltirmoqchiman: "Men bandayi xoksor agarchi tuproqdan past edim, ammo o'sha quyosh (Sulton Husayn) tarbiyasi bilan rang-barang gullar ochildim, e'tibordan qolgan men boyaqish agarchi zarradan kamroq edim, ul homiy va himoyachim sharofati bilan xilma-xil durlar sochdim...". Zamondoshi boylarimiz hazrat Navoiyning kamtarlik va xokisorligidan ibrat olsalar, durust bo'lar edi.

Iroda PO'LATOVA,
O'rta Chirchiq tumanidagi
9-maktab o'qituvchisi

Yoz mavsumi kelib, quyosh qizdira boshlagach barcha suv havzalari tomon shoshadi. Tog'ri, oqar suvda cho'milishning o'ziga xos zavqi bor.

Havzada cho'milishning ham taomili bor

Afsuski, suvda cho'kib ketish bilan bog'liq bo'lgan ko'ngilsiz hodisalar ham uchrab turibdi. Ularning aksariyati qo'riqlanmaydigan suv havzalarida kuzatilmoqda. Ayanchli tomoni shundaki, suvga cho'kayotganlarning ko'p qismini bolalar tashkil etadi. Buning asosiy sabablari ayrim kishilarning suzishni yaxshi bilmasligi, cho'milish qoidalariga rioya qilmasligi, ota-onalar va ularning o'rmini bosuvchi shaxslarning farzandlariga e'tiborsizligi hamda boshqa omillardir.

Umumiy tahlillarga qaraganda, cho'milish xavfsizligi qoidalariga rioya qilmaslik, yosh bolalarning kattalar tomonidan nazoratsiz qolishi, spirtli ichimliklar iste'mol qilib suvga tushish, tungi vaqtlarda cho'milish, cho'kayotgan odamga o'z vaqtida ko'mak bera olmaslik, ya'ni qutqaruv usullaridan bexabarlik suvda cho'kib nobud bo'lish hodisalariga sabab bo'lmoqda. Bu ro'yxatga suzish payti yengiltaklik yoki loqaydlik bilan o'z kuchiga ortiqcha ishonish, suv va qayiqda noto'g'ri xatti-harakatlar qilish va notanish joyda yolg'iz holda cho'milishni ham kiritish mumkin.

Hurmatli yurtdoshlar! Bolalarni va yaqinlariningizni asrang. Farzandlaringizni hech qachon nazoratsiz qoldirmang!

Javohir RAHIMOV,
Mirobod tumanidagi FVB, FVDT va FM
bo'linmasi boshlig'i, leytenant

Shukur tog'am

Meni buvijonim katta qilgan. Oqshomlari ko'p narsalarni gapirib berardi. Ular ertakmas, haqiqat edi. Aytishlariga qaraganda, o'n farzand dunyoga keltirgan-u, sakkiz nafari erta, hali go'dakligida olamdan o'tgan ekan. Har biri haqida gapirib berardi. Lekin 1941-yili urush boshlanganini yig'lab gapirardi. Otajonim Abdurashid Muhitdinov 1924-yili tug'ilgan. Leningrad qamalida bo'lgan. Urushdan keyin davlat xizmatida uzoq yillar ishladi. 2010-yili vafot etdi. Men urush, qamal haqida otajonimdan ko'p eshitardim. Nonsiz, yegulikka hech narsa bo'lmagan qahatchilik, ochlik haqida gapirib bergan. 17 yoshida G'ijduvondan Leningradga rus tilini bilmay ketgan otam urushdan keyin rus tilida xatosiz yozar va gapirar edi. Ikkinchi jahon urushiga O'zbekistonning bir yarim million farzandi safarbar etilgan. Ularning besh yuz ming nafari Vataniga qaytolmay janggohlarda qolib ketdi. 120 ming o'zbekistonlik jangchi sadoqati va jasorati uchun orden va medallar bilan mukofotlangan.

Otamdan urushga amakisi Zayniddin ota ham ketganini, lekin tezda qishloqqa qora xat kelganini eshitganman. Ana shu amakisining ikki qizi bo'lib, ulardan biri Zulfiya yangam bo'ladi. U ham ezilib, qiynalib o'sha kunlarni eslaydi: "Uyda yegulikka hech narsa yo'q edi. Qora qozonga suv solib qaynatar edik, bug'ini ko'rganlar ovqat qilishyapti deb o'ylashi uchun, qozonni cho'mich bilan kovlab turardik, qozonda esa suvdan bo'lak hech narsa yo'q..."

Bir kuni qishloq radiouzelidan xabar berilibdi. O'zbekistonga frontda ota-onasiz qolgan yetim bolalar yuborilibdi. Sakkiz farzandidan ayrilgan buvijonim, dala shiyponiga chopib, qani beringlar, degan ekan. Shunda ko'pchilik, ha, juda ko'pchilik ayollar yetim bolalarni farzandlikka olishgan.

Bir bolani hech kim unchalik xush ko'rmay turgan ekan, buvim "menga beringlar" deb olib ketgan. Rosa cho'miltirib, kiyim topib kiydirib, ustini o'rab yotqizib qo'ysa, ikki kun o'midan turmagan ekan...

"Rosa qo'rqdim, buni ham ko'p ko'rdimi Xudoyim?!" deb tepasida turdim, derdilar. Qo'rqishlarining sababi, bolajon shishib ketgan ekan. Uchinchi kuni ko'zini ochgach, xursand bo'lib, unga "Shukur" degan ism qo'yishganini aytgandilar. Ya'ni Ollohgacha shukur, yana bitta o'g'lim bor deb. Tog'amning ismi Shukur, familiyasi Sharopov bo'lib, hozir G'ijduvonning Sokter qishlog'ida yashaydi. Menimcha 85 yoshlarda. Chunki kelgan bolalarning qo'lida ismi, familiyasi, tug'ilgan joyi yozilgan bog'ich bo'lgan-u, lekin Shukur tog'amda bo'lmagan ekan-da!

Shunda yana bir qizchani olishgan, uning qo'lida esa Valentina Popochenko degan yozuvi bo'lgan. Buni qarangki, bulur ulg'ayishib oila qurishgan, Sharopovlar oilasi. Besh farzand ko'rishgan. 1980-yili Valentina Popochenkoning oilasi Ukrainadan topilgan. Shu yili Ukrainaga borib, opa-singillari, onasi va yaqinlarini uchratgan. Lekin hozir Valentina Popochenko oramizda yo'q. Bu oljanob inson uzoq yillar Sokter qishlog'ida-

gi bolalar bog'chasini boshqargan. Yurak xastaligimi yoki shuncha yillik ayriqliqdan keyingi qattiq hayajonmi, quvonchmi, yaqinlari bilan uchrashuvdan keyin Popochenko uzoq yashamadi. E'tiborli tomoni shundaki, onasi ham uzoq yillar uni kutib yashagan ekan-u, uning tirikligini, topilganini eshitgach, ayniqsa, bolasi-ning O'zbekistondan Ukrainaga kelayotganini eshitib quvonichni ko'tarolmay dunyoni tark etgan ekan. Shukur tog'amni ko'rganimda buvijonimdan "Nega ular rusga o'xshaydi?" deb bolaligimda hadeb so'ray-berardim, buvim esa "Axir, bu o'g'limni Ollohim bergan, u menga o'xshaydi", derdi. Hozir buvim, buvim, otam, onam olamdan o'tganlar. Shukur tog'am bor. Shukur tog'amni bizni qishloqqa yetaklab kelgan urushning oti o'chsin, degim keladi, hatto hayqirgim keladi, tog'amning yaqinlari haligacha balki uni qidirar, balki uning qon-qarindoshlari bordir, lekin tog'am bizni jiyanim deb, Sokter qishlog'ini vatanim deb suyadi. Maktabda o'qib yurgan kezlrim ko'p insho yozardim. G'alabaga bag'ishlangan she'rlarni yoddardim. Esimda, bir necha bor ona tili va adabiyot fanidan fan olimpiadalariga qatnashib yaxshi natijalarga erishganman. Bir gal Uyg'unning "Dushmanlarga javob" she'rini o'qiganimda buvijonim yig'lab yuborgan edilar.

Har bir inson dunyoga kelgan ekan, millati, irqi, diniy e'tiqodidan qat'i nazar, tinch, xotirjam, baxtli yashashni niyat qiladi. Afsuski, 75 yil burun g'alabaga erishgan bo'lsak-da, hanuzgacha ko'pgina oilalar o'sha davrlarni katta qayg'u bilan esga olishganining guvohi bo'lamiz. Demak, urush hech qachon insoniyatga yaxshilik keltirmagan. Urushning ofatini bizning xalqimiz juda yaxshi biladi. Ikkinchi jahon urushida bir necha yuz minglab hamyurtimiz halok bo'lgan, yana qancha-qanchasi nogiron bo'lib qaytgani-yu, evakuatsiya qilinganlarning fig'oni, front ortidagilar "Sen albatta tirik qaytishing shart", degan xitobni, davlatni yaxshi eslashadi. Urush dahshatlari, fojialari ulardan yonmay-yon yashayotgan edi! Shukur tog'amni ko'rganimda urush millat tanlamasligiga qayta-qayta iqrar bo'laman.

Feruza MUHITDINOVA,
TDYu professori

Ibrat

Sabr-qanoat timsoli

Odatdagiday o'quvchilarim kundaligini yig'ib olib, tekshira boshladim. A'lochilar ko'p. Bir haftada o'ttirtadan oshirib besh baho olganlarga ball! Ota-onalarning "Shunday farzand tarbiya qilayotganingiz uchun rahmat!" degan jumladan boshlari ko'kka yetishi shubhasiz. Ammo Azizbekning kundaligini ko'rib ranjdim. Varaqlari yirtilgan, chala to'ldirilgan, baho deyarli yo'q. Bu bolani nima jin urdi, ogohlantirmagan bo'lsam, mayli edi-ya. Odobli bolani qattiqroq jazolashga qo'lim bormaydi. Indamay desam, darsda jim o'tiradi, lekin sust, davomati ham yomon. Kecha yana darsga kelmadi.

Kundaliklarni olib, sinfga kirdim-da, Azizbekka yuzlandim:

— Azizbek, kecha nega darsga kelmading?

— ...
— Kundaligingning ahvolini qara, darsga nega qatnashmaysan?

— ...
— Undan "miq" etgan sado chiqmagach, darsdan so'ng olib qoldim-da, xoli suhbatlashdim.

— Azizbek, to'g'risini ayt, yaxshi o'qimasligingga biror jiddiy sabab bormi? Yana jimlik.

— Xo'p, ayt-chi, kecha nega kelmading?

— Ayamga qarab qoldim.

— Ayang tuzalib qoluvdi shekilli, haliyam o'rniidan turolmayaptimi?

— Ha...

— Unda kirlaringni kim yuvadi, oshovqat, supur-sidir-chi?

— Dadam ikkalamiz!

Bola savollarimga javob berar ekan, gunohkordek yerdan ko'zini uzmasdi. Uning bo'shashgan qiyofasiga qarab, ezilib ketdim.

— Sinfdoshlaring Madina bilan Solihaga aytaymi, senga qarashib turishsinmi? Har holda qo'shnisizlar.

— Yo'q, o'zim eplayman, — bola sil-tanib menga qaradi. Uning qat'iy nigohida ayrim erkaklarda unutilgan g'urur, or-nomus tuyg'usi zohir edi.

— Onangni ko'rgani borsam bo'ladimi?

— O'zingiz bilasiz.

Ertasi kuni ulamikiga bordim. "Ayol — uyning chirog'i" deganlari bejiz emas ekan. Hovliga kirishim bilanoq buni his qildim. Uy betartib, ayol g'ayratini "sog'ingan". Ochiq eshikdan Azizbekning onasi Shohista opa ko'rindi. Necha yildirki, tuzalmas dardga yo'liqqan, to'shakka mixlangan ayolning shikasta ovozi eshitildi:

— Keling, kelavering.

Bechora yotgan o'rmda taraddudlanib, xijolat bo'lar, o'ziga qolsa, yugurib peshvoz chiqsa. Azizbekning singlisi darrov ko'rpacha to'shadi. Suhbatimiz uncha qovushmadi. Uy bekasi turish-turmushidan, xastalikdan xijolat bo'lganday ko'zlarini javdiratadi. Har bir buyum, har bir jihoz, hattoki uy egalari yurish-turishida ham yo'qchilikning izi, ayanchli chizgilari bor edi. Noqulay vaziyatni yumshatishga urindim.

— O'g'lingiz juda odobli bola, opa, uni yaxshi tarbiya qilibsiz, rahmat.

— E, singlim, nimasini aytasiz? — deya onayizor hasrat qildi. — Odamzod o'zi istamagan holda shunday kunlarga tushib qolar ekan. Bu dardga chalinib, hammasiga tashvish bo'ldim. Bolalarimni ham qiynab qo'ydim. Dadasi tirikchilik bilan ovora, ro'zg'or ishlari Azizbekning zimmasida. Bolam bechora tengdoshlariga qo'shilib yayrab o'ynolmaydi. Maktabda hamma qatori o'qiy olmayapti, meni o'ylab. Darsga borgisi kelmaydi. Qistovim bilan chiqib ketib, tushda kirib keladi. Uning maktabga bormayotganini bilib qoldim. Majburlaganim uchun uydan chiqarkan-u, pana-pastqamda dars tugashini kutib o'tirar ekan. Hamma qatori uyga kelsa, men sodda uni maktabdan qaytdi, deb o'ylarkanman. Shuning uchun darsni yaxshi o'zlashtira olmayapti. Bolam bechora men bilan ovora bo'lib qoldi.

— Opa, tushkunlikka tushmang, hali ko'magandek bo'lib ketasiz! Istasangiz,

badiiy kitoblarimdan berib yuboraman. O'qib zerikmaydiz!

— Yo'qlab kelganingiz uchun rahmat, muallima! Qo'ni-qo'shni, qarindoshlarning boriga shukr, xabar olib turishibdi. Mahalladan yordam puli berishadi...

— Opa, hech bo'lmasa, eng zarur ehtiyojningizni aytin. Hokimlik, xotin-qizlar qo'mitasi bor! Ko'plashib yordam bera-miz!

— E, dunyoning kami tugarmidi, qo'ying?! Tuman hokimligi, prokuratura vakillari kelib aravacha bilan gaz plitasi beramiz deyishdi! Yaxshi insonlarning hammasiga rahmat.

Ana sabr, ana shukronalik! Gohida tuppa-tuzuk, to'rt muchasi sog' odamlarning tamagirliqi, tilanchilik qilib yurganiga guvoh bo'lamiz. Bemor holida taqdiridan nolimayotgan ojiza, shikasta bir insondan ular saboq olishi kerak.

— Xudo dardingizga shifo bersin, opa!

— Joyimdan turolmasam-da, u-bu tikish qo'limdan keladi. Agar qo'l mashinasi bo'lsa, kasanachilik bilan shug'ullansam, deymam... Axir yotib yeganga tog' ham chidamaydi!

Opa o'midan turolmasa ham, yashashga intilmoqda. Og'irligini hech kinga tushirgisi yo'q. Jamiyatdan hech qanday manfaat, naf kutmayapti. Ayrim ayollarning jirkanchishlariyokionalarning o'zmaqomini suiste'mol qilayotgani haqida gap ketsa, nafratlanardim. Ayollik hayf ularga! Hozir esa kayfiyatim tamoman boshqacha. Azizlar, dunyoda baxtsizligidan baxt izlaganlar qancha? To'shakka mixlangan, tuzalmas dardga chalingan ayolning hayoti sabr-qanoat, shukronalik timsoli emasmi?!

Barnoxon JO'RAYEVA,
Besharq tumanidagi
33-maktab o'qituvchisi

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Oliy ta'lim muassasalariga pedagog-xodimlarni tanlov asosida ishga qabul qilish tartibi to'g'risida"gi 2006-yil 10-fevraldagi 20-sonli qaroriga asosan

Samarqand veterinariya meditsinasi institutining Toshkent filialiga

quyidagi ixtisosliklar bo'yicha professor-o'qituvchilar, texnik-muhandislar hamda ishchi-xodimlar

TANLOV ASOSIDA ISHGA QABUL QILINADI:

1. Tarix fani o'qituvchisi — 2 nafar.
2. Falsafa fani o'qituvchisi — 1 nafar.
3. Rus tili fani o'qituvchisi — 4 nafar.
4. Ingliz tili fani o'qituvchisi — 4 nafar.
5. Jismoniy tarbiya va sport fani o'qituvchisi — 3 nafar.
6. Biokimyo fani o'qituvchisi — 2 nafar.
7. Biofizika fani o'qituvchisi — 2 nafar.
8. Kasbiy va boshqaruv psixologiyasi fani o'qituvchisi — 1 nafar.
9. Biologiya va sitologiya asoslari fani o'qituvchisi — 2 nafar.
10. Veterinariya mutaxassisliklari bo'yicha — 2 nafar.
11. Zootexnika mutaxassisliklari bo'yicha — 2 nafar.
12. Oliy matematika fani o'qituvchisi — 2 nafar.
13. Iqtisodiyot nazariyasi fani o'qituvchisi — 1 nafar.
14. Iqtisodiyotda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari fani o'qituvchisi — 2 nafar.
15. Bosh muhandis — 1 nafar.
16. Psixolog — 1 nafar.
17. Ish yurituvchi kotiba — 3 nafar.
18. Yoshlar bilan ishlash, ma'naviyat va ma'rifat bo'limi boshlig'i — 1 nafar.
19. Yoshlar bilan ishlash, ma'naviyat va ma'rifat bo'limi uslubchisi — 2 nafar.
20. Monitoring va ichki nazorat sektori uslubchisi — 1 nafar.
21. O'quv-uslubiy bo'lim dispetcheri — 1 nafar.
22. Buyurtmalar portfelini shakllantirish, bitiruvchilarni ishga taqsimlash va monitoring bo'limi boshlig'i — 1 nafar.
23. Buyurtmalar portfelini shakllantirish, bitiruvchilarni ishga taqsimlash va monitoring bo'limi muhandisi — 1 nafar.
24. Ilmiy-tadqiqot ishlari muhandisi — 1 nafar.
25. Iqtidorli talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari tashkil etish sektori boshlig'i — 1 nafar.
26. Iqtidorli talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari tashkil etish sektori uslubchisi — 1 nafar.
27. Xalqaro hamkorlik bo'limi boshlig'i — 1 nafar.
28. Xalqaro hamkorlik bo'limi uslubchisi — 1 nafar.
29. Axborot texnologiyalari markazi boshlig'i — 1 nafar.
30. Axborot tizimlarini joriy etish bo'limi muhandis-dasturlovchisi — 1 nafar.
31. Axborot tizimlarini joriy etish bo'limi tizim administratori — 1 nafar.
32. Tarmoqlarni boshqarish administratori — 1 nafar.
33. Axborot-resurs markazi mudiri — 1 nafar.
34. Kutubxonachi — 7 nafar.
35. Reja-moliya sektori boshlig'i — 1 nafar.
36. Reja-moliya sektori iqtisodchisi — 2 nafar.
37. Bosh buxgalter o'rinbosari — 1 nafar.
38. Buxgalter — 1 nafar.
39. Xodimlar bo'limi muhandisi — 1 nafar.
40. Xodimlar bo'yicha inspektor — 1 nafar.
41. Birinchi bo'lim bosh mutaxassis — 1 nafar.
42. Devonxona mudiri — 1 nafar.
43. Arxivarius — 1 nafar.
44. Kuryer — 1 nafar.
45. Ta'lim sifatini nazorat qilish bo'limi bosh mutaxassisi — 2 nafar.
46. O'qitishning texnik vositalari bo'limi o'quv jihozlari bo'yicha muhandisi — 1 nafar.
47. O'qitishning texnik vositalari bo'limi texniki — 1 nafar.
48. Fuqaro va mehnat muhofazasi bo'limi muhandisi — 1 nafar.
49. Fuqaro muhofazasi va favqulodda vaziyatlar bo'yicha muhandis — 1 nafar.
50. Yong'in xavfsizligi bo'yicha instruktor — 1 nafar.
51. Kabinet mudiri — 3 nafar.
52. Laboratoriya mudiri — 1 nafar.
53. Laborant — 3 nafar.

Izoh: ilmiy daraja va ilmiy unvonga ega bo'lgan professor-o'qituvchilar alohida e'tiborga olinadi.

Murojaat uchun manzil: Toshkent viloyati, Zangiota tumani, O'rtaovul QFY, A.Temur ko'chasi, Samarqand veterinariya meditsinasi institutining Toshkent filiali.

Murojaat uchun telefon: (99) 838-41-19, (97) 137-11-50, 344-93-40.

Axmedov Sherzod Baxodirovichning 05.09.02 — Asoslar, poydevorlar va yerosti inshootlari. Ko'priklar va transport tonnellari. Yo'llar, metropolitenlar ixtisosligi bo'yicha "Matoli kompozitlar bilan kuchaytirilgan ko'priklar temir-beton to'sinlarining mustahkamligi" mavzusidagi (texnika fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Toshkent avtomobil yo'llarini loyihalash, qurish va ekspluatatsiya instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.18/30.12.2019.T.09.01 raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 12-avgust kuni soat 14:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100060, Toshkent shahri, Amir Temur shohko'chasi, 20-uy.
Tel/faks: (71) 232-14-39; e-mail: tadi_info@edu.uz

Eshkarayev Sadridin Choriyevichning 02.00.02 — Analitik kimyo ixtisosligi bo'yicha "Surxondaryo viloyati tuproqlari tarkibidagi sezir-137 va stronsiy-90 radionuklidlarini beta va gamma nurlanishlar asosida aniqlashning radiometrik-spektrometrik usulini ishlab chiqish" mavzusidagi (kimyo fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Samarqand davlat universiteti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi PhD.03/30.12.2019.K.02.05 raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 30-iyul kuni soat 11:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 140104, Samarqand shahri, Universitet xiyoboni ko'chasi, 15-uy.
Tel/faks: (66) 239-11-40, 239-11-40; e-mail: devonxona@samdu.uz

Igamova Saodat Sur'atovna 14.00.03 — Nevrologiya ixtisosligi bo'yicha "Markaziy asab sistemasining perinatal zararlanishi bo'lgan bolalarda davolash-diagnostik va reabilitatsion taktikani kompleks baholash" mavzusidagi (tibbiyot fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Toshkent vrachlar malakasini oshirish instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi DSc.04/30.12.2019.Tib.31.01 raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 30-iyul kuni soat 11:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100007, Toshkent shahri, Mirzo Ulug'bek tumani, Parkent ko'chasi, 51-uy.
Tel/faks: (71) 264-17-44; e-mail: info@tipme.uz

Toshkent shahar Shayxontohur tumanidagi imkoniyati cheklangan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan 37-yordamchi maktab jamoasi maktab o'qituvchisi

Ma'luma MIRSOATOVAning

vafoti munosabati bilan marhumaning oila a'zolari va yaqinlariga hamdardlik bildiradi.

Abdullayeva Gavxar Saparovna 13.00.03 — Maxsus pedagogika ixtisosligi bo'yicha "Eshitish idroki va talaffuzini shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha 1-2-sinflarning kar o'quvchilari bilan olib boriladigan korreksion-rivojlantiruvchi ishlash texnologiyasi" mavzusidagi (pedagogika fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti huzuridagi ilmiy darajalar beruvchi PhD.03/30.12.2019.Ped.82.01 raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 12-avgust kuni soat 11:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 111720, Toshkent viloyati, Chirchiq shahri, Amir Temur ko'chasi, 104-uy. Tel/faks: (70) 712-27-55, 712-45-41; e-mail: chdpi-kengash@umail.uz

Yusupov Umidbek Boltayevichning 05.08.06 — G'ildirakli va gusenitsali mashinalar va ularni ishlatish ixtisosligi bo'yicha "Ixtisoslashtirilgan avtotransportlarning karyer sharoitida ishlashini hisobga olib, shinalari yurishini me'yoriylash uslubini yaratish" mavzusidagi (texnika fanlari bo'yicha) falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasining himoyasi Toshkent avtomobil yo'llarini loyihalash, qurish va ekspluatatsiya instituti huzuridagi DSc.18/30.12.2019.T.09.01 raqamli ilmiy kengashning 2020-yil 12-avgust kuni soat 11:00 dagi onlayn (masofaviy) majlisida bo'lib o'tadi.

Manzil: 100060, Toshkent shahri, Amir Temur shohko'chasi, 20-uy.
Tel/faks: (71) 232-14-39; e-mail: tadi_info@edu.uz

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti jamoasi Biologiya fakulteti "Tuproqshunoslik" kafedrasining professori
Sa'dulla ABDULLAYEVning
vafoti munosabati bilan marhumning yaqinlari va oila a'zolariga ta'ziya bildiradi.

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti jamoasi Biologiya fakulteti "Mikrobiologiya va biotexnologiya" kafedrasining dotsenti Umida Jo'rayevaga turmush o'rtog'i

Rixsivoy QO'CHQOROVning
vafoti munosabati bilan ta'ziya bildiradi.

Toshkent davlat texnika universiteti rahbariyati, universitet kengashining ilmiy kotibi professor N.F.Zikrillayevga ukasi
Shukrullo ZIKRILLAYEVning
vafoti munosabati bilan ta'ziya bildiradi.

Abituriyent — 2020

2017-yilning sentabr oyida kollejning so'nggi kursi bilan birga tibbiyot akademiyasiga o'qishga kirishga tayyorlanishni boshlagan edim. Kimyodan ikki yil tayyorlangan, ammo kech bo'lsada biologiyani endi boshlagandim. Shu bilan salkam bir yil tayyorlandim va olgan bilimlarimni sinaydigan vaqt – imtihonlar boshlandi. Afsuski, imtihonlardan o'tolmadim, besh ball yetmadi. Nega shunday bo'ldi?

Bo'lish yoki bo'lmaslik?!

Chunki darslarga jiddiy va mas'uliyat bilan yondashmagandim, darslar orasida ijtimoiy tarmoqlarga huda-behuda kiradim va shunga o'xshash ko'p bekorchiliklar bilan shug'ullandandim. Ota-onam xuddi osmondan qattiq tushganday bo'ldi shu payti va biroz vaqt o'zlariga kela olishmadi...

Shundan so'ng 3 oy qurilishda ishladim, u paytlar xotiramda juda og'ir damlar qatorida qoldi... Yanvar oyigacha otamga qarashdim, bu paytlarni eslasam ko'z o'ngimda achinarli tasvir paydo bo'ladi...

Akademiyaga qaytadan topshirishga tayyorlanishni yanvardan boshladim. O'sha paytlar Tibbiyot akademiyasining Urganch filialida yangi stomatologiya yo'nalishi ochiladi degan gap-so'zlar bor edi. Olti oy qiyin va shiddatli tayyorlanishdan so'ng, minglab abituriyentlar yuragini larzaga keltiradigan hal qiluvchi kun ham keldi.

Imtihonda avvaliga biologiya savollarini ishlab chiqdim, so'ng qiyin savollar tuzilgan kimyoni ishlaganda tushdim. Nazarimda kimyodan savollarni atayin qiyin qilib qo'yishgan va ularni yechib chiqishim uchun bir soatdan ko'p vaqt ketdi. Testlarni zo'rg'a topshirishga ulgurib, u yerdan jahlim chiqqan va ranjigan holda chiqdim. Bir kundan so'ng ma'lum bo'ldiki, 122,9 ball olibman. Biologiyadan 27 ta, kimyodan 15 ta (bir yil avval 21 ta) savolga to'g'ri javob berganman.

Natijadan ko'nglim to'lmagan bo'lsa-da, sabr qilib mandatni kutdim. Nihoyat, Xudoga behisob shukr, stomatologiya yo'nalishiga kontrakt asosida o'qishga kiribman! Onam bu xabarni eshitib yig'lab yubordi.

Bularni yozishimdan maqsad, abituriyent jo'ralar, o'qishga kirolmasangiz bundan xafa bo'lmang, balki Xudo sizga bundan-da yaxshisini chiroyli sabringiz tufayli berar.

Maqsadbek RAJABOV,
Toshkent tibbiyot akademiyasi
Urganch filiali 2-kurs talabasi

O'qituvchilarning boshi yana "tosh"ga tegmaydimi?..

Ta'lim sohasi uzoq yillar o'z holiga tashlab qo'yilgani sababli farzandi oliy o'quv yurtiga o'qishga kirishini xohlagan ota-ona qo'shimcha o'quv kurslari yoki repetitora berishga majbur bo'lgani sir emas. Mana, yaqin yillardan beri o'qituvchining yelkasiga oftob tegdi, qo'shimcha jamoat topshiriqlariga jalb qilishga chek qo'yildi. Majburiy mehnatning oldini olish, o'qituvchi sha'ni himoyasi va qadr-qimmatini oshirish bo'yicha huquqiy asoslar mustahkamlandi. Majburiy mehnatning oldini olishga qaratilgan izchil siyosat yuritib kelinmoqda. Bu ham adolatning bir ko'rinishi.

O'zgarishlar, islohotlardan maqsad nima? Albatta, ta'lim sifatini oshirish. O'quv yillari natijadorligini sarhisob qiladigan bo'lsak, quvonarli ko'rsatkichlarga erisha olmadik.

Prezidentimiz tomonidan o'quvchilarning oliy o'quv yurtiga kirishiga oid ko'rsatkich bo'yicha maktab rahbarlari va o'qituvchilarga baho berish, oylik maoshlarini belgilashda natijadorlikni inobatga olish haqida topshiriq berildi. Demak, bu bo'yicha hukumat tomonidan me'yoriy-huquqiy hujjat ishlab chiqiladi. Shu masalada joylardagi vaziyatni inobatga olgan holda takliflar tayyorlash o'rinni deb hissoylayman. Fikrimcha, quyidagi masalalarga e'tibor qaratilishi lozim.

BIRINCHIDAN. O'qituvchi o'z istagi bo'yicha o'quv dasturi tuzib ta'lim bermaydi, ya'ni vazirlik tomonidan yetkazib berilgan darslik bo'yicha dars mashg'ulotlarini olib boradi. O'quv kurslari esa oliy

ta'limga kirish imtihonlarida tushadigan test materiallari bo'yicha o'quv dasturi tuzib olishadi.

Amaldagi darslikdagi to'liq ma'lumotlarni o'zlashtirgan o'quvchi kirish testlariga qay darajada tayyorligining tahlili o'tkazilishi kerak.

IKKINCHIDAN. Bir mutaxassislik bo'yicha uchta fandan test topshiradi deylik (bu yilni nazarda tutmayapman). Bitiruvchini kirish imtihonlaridan yetarli bal to'plashi bitta fan o'qituvchisiga bog'liq emas.

"Avvallari repetitor bo'lmasdi, biz maktab dasturida o'tilgan darslarda olingan bilim bo'yicha oliy o'quv yurtiga o'qishga kirganmiz", deb fikr bildiradigan ota-onalarimiz talaygina. Bunga to'liq qo'shilaman. Faqat hozir repetitora farzandingizni o'qishga ro'yxatdan o'tkazsangiz, albatta, yondosh fanlardan qaysi o'qituvchida tayyorlanishini surishtiri-

shadi. Agarda tajribasizroq o'qituvchida ta'lim olishini anglashsa, eng zo'r repetitor ham farzandingizni kursiga qabul qilishga rozi bo'lishi qiyin yoki umuman bo'yniga mas'uliyat olmaydi. Sababi, bitta fanni yaxshi o'zlashtirib, kirish testlaridan muvaffaqiyatli natija ko'rsatib bo'lmaydi.

O'zingiz o'ylab ko'ring, matematika o'qituvchisi tumandagi eng zo'r o'qituvchi bo'lsa-yu, ingliz tili o'qituvchisi yaxshi dars bera olmasa, o'quvchi iqtisod yo'nalishiga o'qishga kira olmaydi. Demak, eng zo'r o'qituvchi bo'lgan matematika o'qituvchisiga ham chora ko'rilishining oldini olish kerak.

UCHINCHIDAN. Umuman, test topshirilmaydigan fandan dars beradigan o'qituvchilar bu holatda qay ahvolda bo'lishadi?

TO'RTINCHIDAN. Maktab direktorlarida o'qituvchini attestatsiyadan o'tkazib, mehnat shartnomasini bekor qilish vakolati mavjud emas.

Bu dolzarb masalada maktablardagi barcha o'qituvchilar bir jamoa sifatida harakat qilishi muhim. O'ylaymanki, Xalq ta'limi vazirligi, Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan adolatli mexanizm yaratish bo'yicha tahliliy ma'lumot va takliflar taqdim etiladi.

Shohista TURGUNOVA,
Oliy Majlis Qonunchilik
palatasi deputati,
O'zXDP fraksiyasi a'zosi

"Charchadim, endi o'qishni xohlamayman!" deb qolmang munosib kasb tanlash bo'yicha abituriyentlarga psixologik maslahatlar

Kasb tanlash katta hayot yo'lidagi eng muhim qadamdir. Inson hayotda o'zini baxtli his etishi uchun albatta atrofida mehribon, sevimli insonlar bo'lishidan tashqari, qiziqish bilan bajaradigan ishi, kasb-hunari bo'lishi zarur. Ba'zi yoshlar ko'p yillar orzu qilib yurgan mutaxassislik uchun oliy ta'lim muassasasiga hujjat topshirish damlari yaqinlashganda, "Kelajakda shu sohaning mutaxassisi bo'la olamanmi, bunga mening bilimim va iqtidorim yetadimi?" — deb o'ylanib qoladilar. Ayrimlar o'zlarining ko'p yillik orzularidan ham voz kechib, hozirgi kunda dolzarb ahamiyatli sohaga qiziqib, kutilmaganda o'z fikrlarini o'zgartiradilar.

Asosiysi, yoshlar to'g'ri yo'lni tanlash o'z hayotlari oldida juda katta mas'uliyatli vazifa ekanligini yaxshi bilishlari va faqatgina qiziqishlari yuqori bo'lgan kasb sirlarini egallashga intilishlari zarur. Bu borada abituriyentlar uchun muhim ahamiyat kasb etuvchi psixologik maslahatlar:

1. Hurmatli abituriyentlar, "Ochiq eshiklar kuni"ga kelganingizda, o'zingiz yoqtirgan kasbga qarab birinchi qadamni qo'ying. Sizga o'quv muassasasi yoqishi juda muhim, unga borish qulay bo'lishi va sizda "charchadim, endi o'qishni xohlamayman!" degan tuyg'u bo'lmasligi kerak.

2. Kasb va mutaxassislikni uning go'zal va ommabop nomlariga qarab emas, balki "qaysi kasbni va kim bo'lishingiz"ni ishonch hissi bilan tanlashingiz zarur. Shuningdek, kelajakda qayerdan munosib ish topishingiz mumkinligiga ahamiyat bergan holda tanlang.

3. Mehnat bozoriga, talab darajasiga e'tibor bering. Kasb-hunarga ega bo'lish juda muhim, undan ham muhimi har kuni o'z ustingizda ishlay oladigan va talabalik paytingizda

o'tgan har bir kuningizdan afsuslanmaydigan yaxshi ish topish juda muhimdir.

4. Kasb tanlashda sog'liq muhim rol o'ynaydi. Unga e'tibor bering! Shunday holatlar bo'ladi, mutaxassislikka ega bo'lsada, ammo ba'zi jismoniy muammolar borligi sababli tibbiy ko'rikdan o'tolmay qolish mumkin.

5. Maktabda o'qiyotganda kasb tanlash bilan bog'liq bo'lgan barcha psixologik usullarga, maktab psixologining tavsiyalariga e'tibor bering. Shunday qilib, o'zingizning bilim va ko'nikmalaringizni amalga oshirish uchun qaysi soha yanada qulay, qiziqroq ekanligi haqida to'liq tasavvurga ega bo'lasiz.

6. Maktabda qaysi fanlar bo'yicha yutuqlarga erishgan bo'lsangiz, ularni ota-onangiz bilan tahlil qiling, nimaga e'tibor berish kerakligi, nimani qo'llab-quvvatlash kerakligi haqida o'ylang.

7. Turli tanlov, festival, fan olimpiadalarida ishtirok etishga e'tibor bering, chunki ko'plab o'quv muassasalariga kirishda imtiyoz beradi ular.

8. Fe'l-atvoringiz xususiyatlarini, temperament tipingiz va kelajakdagi kasbingizga bo'lgan talablarni tahlil qilish muhimdir. Ko'pincha bitiruvchilarning xarakter va fe'l-atvori ularning tanlagan kasblarida noqulaylik tug'dirishi mumkin.

9. Kelajakdagi kasbni tanlashda o'zingizning mintaqangizda, mamlakatda ish haqining o'rtacha darajasini tahlil qiling. Faoliyat nafaqat ma'naviy qoniqish, balki muayyan daromad keltirishi kerak.

10. Budjetga kirishga harakat qiling, buning uchun sizdan ayrim narsalar talab qilinadi: o'qituvchilardan bilimlarni qunt bilan olish, yakuniy imtihonlarni yaxshi topshirib, o'quv yurtiga kirish. Bu kelgusida oilangiz va yaqinlaringiz uchun bebaho yordam va ko'makdir.

Nargiza XALILOVA,
psixologiya fanlari nomzodi,
Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti

Bosh muharrir: Husan NISHONOV

Gazeta O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2006-yil 22-dekabrda 0067-raqam bilan ro'yxatga olingan.
Indeks: 149, 150. V-4256. Tiraj 9232.
Hajmi 4 bosma taboq. Ofset usulida bosilgan,
qog'oz bichimi A-3. Bahosi sotuvda erkin narxda.

TELEFONLAR:
qabulxona — (71) 233-50-55;
kotiobat — (71) 233-99-15;
reklama va marketing bo'limi —
(71) 233-42-92 (faks), (71) 233-56-00.

"Ma'rifat" dan materiallarni ko'chirib bosish tahririyat ruxsati bilan amalga oshirilishi shart.

Tahririyatga kelgan ko'pyozmalar taqir qilinmaydi va mualifga qaytarilmaydi.

MANZILIMIZ:

100083, Toshkent shahri,
Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy.
Web-site: www.marifat.uz

Dizaynerlar: Malohat Toshova, Faxriddin Rahimov.
Navbatchi muharrir: Mahmud Rajabov.
Navbatchi: Faxriddin Rahimov.

Gazeta haftaning chorshanba kuni chiqadi.

"O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi.
Korxona manzili: Toshkent shahri, Alisher Navoiy ko'chasi, 30-uy.

O'za yakuni — 21.30 Topshirildi — 22.40

1 2 3 4 5 6

TA' SIS ETUVCHILAR:

O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi,
O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
O'zbekiston Ta'lim, fan va madaniyat xodimlari
kasaba uyushmasi Respublika kengashi.